

13. TRADICIONALNO OPATIJSKO SAVJETOVANJE
HRVATSKIH EKONOMISTA
(Opatija, 16.-18. studeni 2005.)

Vladimir Veselica*
Dragomir Vojnić**

UDK 338.22(497.5)
JEL Classification P21, P23
Izvorni znanstveni rad

QUO VADIS CROATIA

Petnaest godina tranzicije

- gdje je Hrvatska?

Povijesna retrospektiva u svjetlu aktualnoga trenutka

Tradicionalna opatijska savjetovanja hrvatskih ekonomista najprikladnija su osnova za sagledanje ekonomskih događanja u bližoj i daljoj povijesnoj retrospektivi. Poruka 23. savjetovanja koje je na osnovi posljednjega 23. sveska "crvene knjige" Ekonomskog instituta Zagreb održano u prosincu godine 1990. bile su usmjerene na apel ekonomistima da pomognu svojim republičkim vladama u korištenju ustavno proklamiranog izvornog suvereniteta u osamostaljivanju svojih republika kao država.¹ Opatijska savjetovanja u samostalnoj i međunarodno priznatoj Republici Hrvatskoj održana u devedesetim godinama 20. stoljeća i na početku novoga stoljeća imala su svrhu pomoći ekonomskoj politici, i to kako u definiranju i stvaranju novoga makroekonomskog okruženja, tako i u ostvarivanju ekonomije i politike tranzicije.

Ako bismo samo letimično pogledali materijale proteklih trinaest opatijskih savjetovanja, dobili bismo cjeloviti dojam o teškim problemima i o turbulentnim

¹ Ekonomski institut, Zagreb pripremao je "crvene knjige" za opatijska savjetovanja ekonomista od godine 1968. do 1990. Svi svesci "crvenih knjiga" raspoloživi su u biblioteci Ekonomskog instituta, Zagreb.

* Vladimir Veselica, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predsjednik Hrvatskoga društva ekonomista.

** Dragomir Vojnić, emeritus, znanstveni savjetnik, Ekonomskog instituta, Zagreb, glavni i odgovorni urednik časopisa Hrvatskoga društva ekonomista "Ekonomski pregled". Ovo je izlaganje prvobitno objavljeno u zborniku "Ekonomska politika Hrvatske u 2006." HDE i Inženjerski biro, Zagreb 2005.

vremenima kroz koja su prolazili (i još uvijek prolaze) hrvatsko gospodarstvo i društvo.²

Hrvatska ekonomska znanost i hrvatski ekonomisti znanstvenici od samog su se početka tranzicije postavili veoma konstruktivno i angažirano prema ekonomskoj politici. Već smo se na prvim savjetovanjima dogovorili da uvodna izlaganja naših savjetovanja, pored posebnog naslova, nose opći naslov "Quo Vadis Croatia". Taj bi se opći naslov zadržao sve do ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Kao autori ovih izlaganja neprestano smo isticali prijeku potrebu tijesne suradnje između ekonomske znanosti i ekonomske politike. U kriznim bi vremenima ti odnosi morali biti zasnovani na "plemenitom komplotu". Ako takvi odnosi nisu mogući, onda ih valja zasnivati barem na načelima "konstruktivne suradnje".

Ekonomska je znanost od samoga početka ukazivala na velike opasnosti koje sa sobom nosi nekritična primjena vladajuće doktrine ekonomskog neoliberalizma. Naši su ekonomisti još na početku devedesetih godina 20. stoljeća upozorili na probleme na koje su na svršetku devedesetih, na relaciji diskusije Washington-Post Washington Consensus pod lupu oštre kritike stavili Joseph Stiglitz³ i Grzegorz Kolodko⁴. U tom su smislu posebno isticali uloga i mjesto odgovarajuće koncepcije i strategije razvitka na koju se mora oslanjati aktivna ekonomska politika. Takav je pristup, naglašavali smo, posebno važan u zemlji koja počinje tranziciju i pred kojom stoje teški problemi vezani uz privatizaciju vlasništva pluralizacijom tržišta i demokratizacijom političkog ustrojstva. Takve su stavove posebno zastupali ekonomisti okupljeni oko Ekonomskog instituta, Zagreb i časopisa Hrvatskoga društva ekonomista "Ekonomski pregled". Ta grupa ekonomista suradnika Ekonomskog instituta, Zagreb priredila je na početku devedesetih dvije studije. Prva je studija u redakciji Stjepana Zdunića priređena pod naslovom "Privatizacija u politici gospodarskog razvoja".⁵ Ta je studija morala poslužiti kao polazna osnova za pripremu zakona o privatizaciji. Druga je studija priređena u redakciji Bože Marendića i Borislava Škegre pod naslovom "Koncepcija i strategija gospodarskog razvoja Republike Hrvatske".⁶ Na tu se studiju morala oslanjati aktivna ekonomska politika.

² Podrobnije informacije u knjigama Vladimira Veselice (ed. et al.): *Ekonomska politika Hrvatske, osam knjiga s opatijskih savjetovanja hrvatskih ekonomista od godine 1997. do 2004.*, u izdanju Inženjerskog biroa, Zagreb.

³ Joseph Stiglitz: "Beyond the Washington Consensus", *TRANSITION*, Volume 9, No. 3. June 1998. World Bank, Washington, DC.

⁴ Grzegorz Kolodko: "Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant...", *TRANSITION*, Volume 9, No. 3. June 1998., World Bank, Washington DC.

⁵ Stjepan Zdunić (ed. et al.): "Privatizacija u politici gospodarskog razvoja Hrvatske", *Ekonomski institut*, Zagreb 1991.

⁶ Božo Marendić i Borislav Škegro (ed. et al.): "Koncepcija i strategija gospodarskog razvoja Republike Hrvatske", *Privredna kretanja i ekonomska politika* br. 10, 1992, Hrvatska narodna banka i Ekonomski institut, Zagreb.

U vrijeme prve Vlade osamostaljene Republike Hrvatske, na čelu s premijerom Stjepanom Mesićem, ostvareni su dobri odnosi suradnje između ekonomske znanosti i ekonomske politike. Takvi odnosi suradnje nastavljeni su i dalje produbljeni u vrijeme druge Vlade osamostaljene Republike Hrvatske na čelu s Josipom Manolićem. To je bilo vrijeme u kojem su u Ekonomskom institutu, Zagreb pripremljene dvije naprijed spomenute studije. Premijer Josip Manolić i osobno je bio veoma angažiran u suradnji s ekonomskom znanosti, posebno s Ekonomskim institutom Zagreb. Ta se suradnja, ostvarivala i osobno s direktorom Instituta (Dragomirom Vojnićem), a isto tako i s nizom ekonomista znanstvenika koji su bili na raznim funkcijama. Te su funkcije uključivale i članove i dopredsjednike Vlade, i savjetnike Predsjednika države i premijera, i guvernera HNB, i predsjednika Komisije za sukcesiju, i direktore Državne statistike, i predsjednike gospodarske komore i to nije sve. U ovom kontekstu posebno valja spomenuti Zvonimira Baletića, Matu Babića, Sanju Crnković, Antu Čičin-Šaina, Zorana Jašića, Peru Jurkovića, Lidiju Jurković, Dražena Kalogjeru, Božu Marendića, Gorazda Nikića, Ivana Rusana, Ivana Turčića, Vladimira Veselica, Mladena Vedriša i Stjepana Zdunića.

Sve te činjenice ističemo samo zbog toga da se i danas petnaest godina od početka tranzicije prisjetimo pozitivnih naboja i velikih napora koje su na samom početku devedesetih ulagali i ekonomska znanost i ekonomska politika u cilju djelotvornog ostvarivanja tranzicije. Taj je "plemeniti komplot" između ekonomske znanosti i ekonomske politike, nažalost, trajao veoma kratko. Spomenuti su premijeri za takve odnose ekonomske znanosti i ekonomske politike izgubili političku podršku. Odnosi "plemenitog komplota" razoreni su, a odnosi "konstruktivne suradnje" više se nisu mogli uspostaviti. I premda smo u to vrijeme djelovali i kao teoretičari i kao aktivisti reformskih i tranzicijskih događanja ipak ni sami nismo bili svjesni težine posljedica takvog raskola između ekonomske znanosti i ekonomske politike. Sadašnja ekonomska i politička situacija Hrvatske, uključivši tu i njezinu međunarodnu poziciju, nije dominantno posljedica nametnutoga rata (ulogu kojeg se ne smije podcjenjivati) nego grešaka ukupne i ekonomske politike. Osnove ekonomije i politike tranzicije zajednički su pripremili hrvatski i slovenski znanstvenici. Slovenski su znanstvenici dobili političku podršku za ostvarivanje takve politike, a politička je podrška hrvatskim znanstvenicima potpuno izostala.

To je osnovni razlog zbog kojeg je danas Slovenija na čelu kolone tranzicijskih zemalja koje su se prošle godine uključile u Europsku uniju. To je u isto vrijeme i glavni razlog što je danas Hrvatska na samom začelju europskih zemalja u tranziciji. To se odnosi barem na one zemlje s kojima se možemo i želimo uspoređivati. Takvim stjecajem okolnosti Hrvatska se našla u grupi tranzicijskih zemalja (Bugarska i Rumunjska) koje su po vlastitoj procjeni bile u godinama reforme daleko iza Hrvatske. Hrvatska se našla u apsurdnoj situaciji da sebe kao krajnji mogući cilj postavlja ulazak u Europsku uniju zajedno s Bugarskom i Rumunjskom.

Apsurdnost te situacije implicite je priznao i Romano Prodi u razgovoru s nama na trinaestom svjetskom kongresu ekonomista u Lisabonu godine 2003. Za utjehu nam je ipak rekao da je naša sudbina u našim rukama.

U prvim godinama novoga stoljeća odnosi ekonomske znanosti i ekonomske politike nešto su se popravili, ali je daleko od toga da bi se zasnivali na "plemenitom komplotu", pa ni na "konstruktivnoj suradnji".

Ekonomska je znanost predlagala promjenu modela privređivanja. Ekonomska politika takve prijedloge nije htjela ili nije mogla prihvatiti. No neki su pomaci ipak učinjeni. Ti će pomaci biti predmet naših daljih razmatranja, ali ipak prigodom davanja opće ocjene petnaestgodišnjih reformskih događanja u Hrvatskoj valja neke činjenice opet i opet ponavljati. Hrvatska je (uz Sloveniju) bila najbolje pripremljena za djelotvorno ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije. Takvoj je situaciji veoma mnogo pridonijela i hrvatska ekonomska znanost. To što su se stvarna događanja u Hrvatskoj, posebno u tijeku devedesetih godina prošloga stoljeća, ostvarivala bitno drugačije od očekivanja valja pripisati ekonomskoj politici (kao dijelu ukupne politike), a ne ekonomskoj znanosti.⁷

Tranzicija u svjetlu nekih karakteristika međunarodnog okruženja

Glavna karakteristika petnaestogodišnjih tranzicijskih događanja u Hrvatskoj jest bitno odstupanje realno mogućega i očekivanoga od onoga što se u praksi ekonomskih zbivanja stvarno dogodilo. Na ta su događanja utjecale i neke opće i neke posebne činjenice. Kada govorimo o općim činjenicama, onda se moraju spomenuti neke karakteristike međunarodnog okruženja u vrijeme početka tranzicije. U nizu tih karakteristika posebno su veliki značaj i utjecaj imale dvije. Prva se odnosi na reformu društva blagostanja. Na tu je reformu utjecala četvrta tehnološka (informatička) revolucija. Ona je bila usmjerena na traženje novih ravnotežnih odnosa između rada i kapitala. Njezine vanjske manifestacije ogledale su se (i još se uvijek ogledaju) u pomacima i promjenama nekih važnih, povijesno ustaljenih, kriterija na tržištu rada. U legislativnom smislu te su promjene utjecale na slabljenje uloge i pozicije rada i na jačanje pozicije i uloge kapitala. I premda će ti procesi, dugoročno gledano, dobiti i neke veoma poželjne društvene sadržaje, oni u aktualnom političkom trenutku utječu na povećavanje političke turbulentnosti.⁸

⁷ Podrobnije o tome u radu Vladimira Veselice i dragomira Vojnića: "Quo vadis Croatia", u knjizi *Ekonomska politika Hrvatske u 2005*. Inženjerski biro, Opatija 2004.

⁸ Za šire razumijevanje ovih događanja upućujemo na knjigu Adolfa i Dražena Dragičevića: "Doba kiberkomunizma, visoke tehnologije i društvene promjene", Golden Marketing, Zagreb 2003.

Primjeri Njemačke i Italije su posebno zanimljivi. Smanjivanje socijalnih prava radnika bremenito je opasnostima poremećaja ravnoteže između onih političkih snaga koje su povijesno imale zajednički nazivnik "ljevice" i onih koje su imale nazivnik "desnice".

I premda nije dobro na tretirane odnose gledati pojednostavnjeno i shematski, ipak se ne smije sasvim zanemariti ni sve ono što se, posebno s ljevicom, u proteklim godinama događalo u Hrvatskoj.

U kontekstu naših razmatranja, međutim, važan je zaključak da je koincidencija početka tranzicije i reforme društva blagostanja (koja je još uvijek u tijeku) uvelike otežala djelotvorno ostvarivanje tranzicije. To se posebno odnosi na one idejno-teorijske pretenzije tranzicije koje su bile usmjerene na ostvarivanje društva blagostanja. Druga karakteristika općeg karaktera odnosi se na dominaciju doktrine ekonomskog neoliberalizma. Ta je doktrina posebno snažno počela djelovati u osamdesetim godinama 20. stoljeća. A to znači u isto vrijeme kao i reforma društva blagostanja. Gledajući na te fenomene u svjetlu utjecaja četvrte tehnološke (informatičke) revolucije, mogu se i reforma društva blagostanja i dominacija doktrine ekonomskog neoliberalizma shvatiti i tretirati kao dvije strane jedne iste medalje.

U svakom slučaju takvo je međunarodno okruženje nanijelo velike štete zemljama u tranziciji. Objektivno pretpostavljena tranzicijska kriza u takvim je uvjetima postala još teža, ali odmah valja primijetiti da su različite zemlje u tranziciji takvu kriznu situaciju doživljavale i savladavale veoma različito. Zemlje koje su bile bolje pripremljene za tranziciju te su probleme savladale mnogo lakše. To su posebno one europske zemlje koje su imale dužu reformsku i tržišnu tranziciju.

Te su zemlje bile bolje pripremljene i za nešto manje bolno prilagođivanje uvjetima koje je nametala reforma društva blagostanja, a isto tako i za otpor prema nekritičnoj primjeni ekonomskog neoliberalizma. Iznimka je samo Hrvatska. Ona se, zahvaljujući devijacijama u makroekonomskom i makropolitikom okruženju (o čemu ćemo poslije još govoriti) u potpunosti i sasvim nekritički predala razornim utjecajima ekonomskog neoliberalizma. Govoriti o devijantnim pojavama u spomenutim okruženjima znači govoriti o posebnim događanjima koji su utjecali na tranzicijska događanja u Hrvatskoj. Ne ulazeći u podrobnosti o kojima ćemo reći nešto više u daljem izlaganju ograničit ćemo se samo na tri. Prva je političke prirode i odnosi se na političko ozračje koje je bilo neprihvatljivo za međunarodnu zajednicu i koje je Hrvatsku dovelo do međunarodne izolacije i manje ili više otvorenih sankcija. Drugo se odnosi na tajkunsku privatizaciju koja se na sve načine teško odrazila na ukupna društveno-ekonomska i politička zbivanja u Hrvatskoj.

Kada je svima postalo jasno da je ta tajkunizacija razorila dušu i tijelo hrvatskoga bića s posljedicama opće moralne krize, kritički je progovorio vrh katoličke crkve, naglašavajući "grijev struktura". Takve su se kritičke opservacije u različitim prigodama koje su izražavale opću moralnu krizu ponavljale sve do

danas. I upravo je taj problem krize morala tijesno povezan sa svim devijantnim pojavama u području funkcije pravne i socijalne države i u ostvarivanju načela socijalne pravde. Stvoreno je takvo stanje duha i takvo političko ozračje u kojem je pojam solidarnosti došao, ne u drugi, nego u dvanaesti plan. Samim se time proklamirana ljudska prava i slobode nerijetko manifestiraju više formom, a manje sadržajem. Hrvatska je postala društvo s najvećim socijalnim razlikama.⁹ Nepravedne (a jednim dijelom i pljačkaške) osnove tih velikih socijalnih razlika veoma se teško, zapravo nikako, ne ispravljaju. Sve to ukazuje na postojanje određenih mafiokratskih pojava u postojećoj strukturi hrvatske države i u društvu. Deklarativno se čine naponi usmjereni na ispravljanje tih devijantnih pojava, ali se u praksi stvarnog življenja željeni pomaci još ne primjećuju. Savladavanje tih problema jedan je od najtežih, ali i najvažnijih zadataka u ostvarivanju dalje pluralizacije i demokratizacije hrvatskoga gospodarstva i društva.

Ostvarivanje tog zadatka u neposrednoj je funkcionalnoj vezi sa stvaranjem onoga okruženja koje je bitna pretpostavka za trajno održivi i djelotvorni razvitak, jer se samo u takvom okruženju može razvijati masovno poduzetništvo, što je bitan uvjet i za ostvarivanja tranzicije i za općegospodarski napredak.

Treće što je utjecalo na tranzicijska događanja u Hrvatskoj jest pogrešna ekonomska politika. To se osobito odnosi na pogrešnu razinu stabilizacije. Kruna je svega model privređivanja koji se ne zasniva ni na općepoznatoj ekonomskoj teoriji, ni na djelotvornoj praksi. Osnova su toga modela razvitak trgovine i ekspanzija uvoza, a kako se takav model razvitka odražava na kvalitetu i kvantitetu razvitka, posebno na zaposlenost opće je poznato. Hrvatska u tome pogledu nije iznimka. Zahvaljujući takvom stjecaju okolnosti našli smo se na samom začelju europskih zemalja u tranziciji.¹⁰

Usporedni pogled na tranzicijska događanja u tijeku devedesetih godina 20. stoljeća i dalje

U svijetu se velika pozornost posvećuje kvantitativnom (statističkom) i kvalitativnom (analitičkom) praćenju događanja u zemljama u tranziciji. Time se bave i institucije Ujedinjenih naroda, posebno Ekonomska komisija za Europu, a isto tako i institucije OECD. Od europskih znanstvenih institucija već se dugi niz godina tom

⁹ Podrobnije u studiji Svjetske banke. "Hrvatska. Studije o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju", Dokument Svjetske banke, lipanj 2000.

¹⁰ Nešto podrobnije informacije u knjizi Gordana Družića: "Hrvatska obratnica, Stanje i perspektive hrvatskog gospodarstva", Golden Marketing, Tehnička knjiga, Zagreb 2004.

problematikom veoma sustavno bavi Bečki institut za komparativne međunarodne studije. Taj je Institut osnovan još godine 1973. da bi se na međunarodnome planu bavio problematikom reforme i tranzicije. Studije koje taj Institut objavljuje svake godine (obično u veljači i lipnju) pod općim naslovom "WIIW Research Reports" predstavljaju jednu od najboljih komparativnih statističko-informatičkih (a isto tako i analitičkih) osnova za praćenje relevantnih događanja u zemljama u tranziciji. To je bio i ostao razlog zbog kojega smo usporedne poglede na tranziciju na našim opatijskim savjetovanjima velikim dijelom zasnivali na rezultatima istraživanja toga Instituta. U posljednjoj studiji toga Instituta (WIIW Research Reports/320, July 2005.) usporedni pregledi nisu, kao prijašnjih godina, dani zajedno za sve europske zemlje u tranziciji. Posebno su dane one zemlje koje su postale članicama Europske unije, a posebno ostale zemlje u tranziciji.¹¹

Budući da nas posebno zanima cjelovit usporedni pogled na tranzicijska ostvarenja u proteklom petnaestogodišnjem razdoblju, poslužiti ćemo se podacima koje su znanstvenici Bečkoga instituta objavili u Research Reports, No. 303, February 2004., str. 3. (tablica 1.) Već i samo letimičan pogled na usporedne podatke u tablici 1. veoma dobro potvrđuje naprijed izrečene prosudbe. One zemlje koje su bile bolje pripremljene za tranziciju za vrijeme reforme i koje su imale izvjesnu tržišnu tradiciju ostvarile su bolje učinke. A to su europske, posebno središnje europske zemlje. Te su se zemlje bolje snalazile u uvjetima koje je nametala reforma društva blagostanja. Te su se zemlje isto tako relativno uspješno suprotstavile nekritičnoj primjeni doktrine ekonomskog neoliberalizma. Te su zemlje relativno brzo savladale početne udarce tranzicijske krize i započele razvitak. Razmatrajući intenzitet toga razvitka, najveće učinke zapažamo u Poljskoj koja je u godini 2003. (u odnosu na 1900=100) ostvarila indeks BDP od 152. Slijede Slovenija s indeksom 129,9, zatim Mađarska s indeksom 119,3, Slovačka Republika sa indeksom 119,3 i Češka Republika sa indeksom 109,5. Hrvatska je jedina zemlja središnje Europe koja u promatranome razdoblju nije dostigla predtranzicijsku razinu razvitka, (Indeks 98,1). O uzrocima takvoga stanja već smo nešto rekli, a još ćemo nešto reći poslije u svojim kasnijim izlaganjima. Većina drugih europskih zemalja osjetno zaostaje za tranzicijskim učincima zemalja središnje Europe. Najslabije učinke bilježe Srbija i Crna Gora s ostvarenim indeksom 53,4. Osjetno bolje učinke ostvarila je Makedonija (indeks 89,7) a Bugarska i Rumunjska još uvijek nisu ostvarile predtranzicijsku razinu razvitka (indeksi 92,4 i 97,7). Većina zemalja nastalih raspadom SSSR ima još uvijek razinu razvitka osjetno nižu od one na početku tranzicije. Od ove ocjene odstupaju samo Bjelorusija (indeks 102,9) i Uzbekistan (indeks 106). Rusiji će biti potrebno još više godina da dostigne predtranzicijsku razinu razvitka (indeks 79). Posebno slabe tranzicijske učinke ostvarila je Ukrajina (indeks 53,8).

¹¹ Kada se radi o Hrvatskoj posebno je zanimljiva studija Hermine Vidović i Vladimira Gli-gorova: "Croatia's Delayed Transition: Competitiveness and Economic Policy Challenges", WIIW Research Reports/304, March 2004.

Tablica 1.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD
stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1995.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003. ¹⁾	2004.	2005.	Index 1990.=100 2003.	Index 1995.=100 2003.
									predviđanje			
Češka Republika	5.9	-0.8	-1.0	0.5	3.3	3.1	2.0	2.9	3.3	4	109.5	115.0
Mađarska	1.5	4.6	4.9	4.2	5.2	3.8	3.5	2.9	3.3	3.9	119.3	134.6
Poljska	7.0	6.8	4.8	4.1	4.0	1.0	1.4	3.7	4	4	152.0	136.4
Slovačka Republika	5.8	4.6	4.2	1.5	2.0	3.8	4.4	4.0	4.5	5	116.6	134.9
Slovenija	4.1	4.6	3.8	5.2	4.6	2.9	2.9	2.2	3.4	3.5	129.9	133.8
CEEC-5 ²⁾	5.6	4.6	3.5	3.2	3.9	2.2	2.2	3.4	3.8	4.0	132.6	131.4
Estonija	4.3	9.8	4.6	-0.6	7.3	6.5	6.0	4.4	5.6	5.1	103.6	149.9
Latvija	-0.8	8.4	4.8	2.8	6.8	7.9	6.1	7.0	5.2	5.7	78.6	158.4
Litva	3.3	7.0	7.3	-1.8	4.0	6.5	6.8	7.5	5.7	6	87.0	150.1
CEEC-8 ²⁾	5.4	4.9	3.7	2.9	4.0	2.6	2.5	3.6	3.9	4.2	129.6	132.9
Bugarska	2.9	-5.6	4.0	2.3	5.4	4.1	4.8	4.5	4.5	4	92.4	109.4
Rumunjska	7.1	-6.1	-4.8	-1.2	2.1	5.7	4.9	4.7	4.5	4.5	97.7	108.8
CEEC-10 ²⁾	5.6	2.8	2.6	2.4	3.8	3.1	3.0	3.8	4.0	4.2	122.4	128.3
Hrvatska	6.8	6.8	2.5	-0.9	2.9	4.4	5.2	4.3	3.2	3.5	98.1	135.4
Makedonija	-1.1	1.4	3.4	4.3	4.5	-4.5	0.3	2.8	4	4	89.7	113.9
Srbija i Crna Gora ³⁾	6.1	7.4	2.5	-18.0	5.0	5.5	4.0	1.0	2	3	53.4	111.2
Rusija	-4.1	1.4	-5.3	6.4	10.0	5.1	4.7	6.8	4.5	4.1	79.0	127.3
Ukrajina	-12.2	-3.0	-1.9	-0.2	5.9	9.2	5.2	8.5	6	6.5	53.8	112.7
Armenija	6.9	3.3	7.3	3.3	5.9	9.6	12.9	15.1	-	-	96.6	182.9
Azerbejdžan	-11.8	5.8	10	7.4	11.1	9.9	10.6	10.9	-	-	79.4	189.6
Bjelorusija	-10.4	11.4	8.4	3.4	5.8	4.1	4.7	6.5	-	-	102.9	157.6
Gruzija	2.6	10.6	2.9	3	2	4.5	5.4	8.3	-	-	44.8	158.6
Kazahstan	-8.2	1.7	-1.9	2.7	9.8	13.2	9.5	9.1	-	-	93.9	152.9

Kirgistan	-5.4	9.9	2.1	3.7	5.4	5.3	-0.5	6.5	-	-	74.2	146.6
Moldavija	-1.4	1.6	-6.5	-3.4	2.1	6.1	7.2	6.2	-	-	42.0	106.5
Tadžikistan	-12.4	1.7	5.3	3.7	8.3	10.2	9.1	10.2	-	-	76.6 ⁴⁾	132.7
Turkmenistan	-7.7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uzbekistan	-0.9	5.2	4.4	4.4	4.0	4.5	3	-	-	-	106.0 ⁵⁾	130.5 ⁵⁾
CIS	-5.3	1.0	-3.6	4.6	8.3	6.0	4.8	7.0	-	-	75.4	126.9

Napomene: 1) Preliminarno. -2) wiiw procjena. -3) Do 1998. Društveni proizvod. -4) 1992.=100. 5) Godina 2002.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW i Europska komisija (2003.) za baltičke zemlje.

Leon Podkaminer et al.: "Transition Countries on the Eve of EU Enlargement", Research Report, No. 303, February 2004., str. 3.

Od drugih europskih zemalja koje su bile povezane s Rusijom najbolje je učinke ostvarila Estonija (103,6), a nešto su slabije rezultate ostvarile Latvija (indeks 78,6) i Litva (indeks 87), ali ni te zemlje nisu u kratkome roku mogle prebroditi nedostatke tržišne tradicije.

I premda ćemo se na probleme razine razvitka još vratiti, i to posebno za zemlje u sastavu Europske unije, a posebno za ostale europske zemlje, ipak ćemo i na osnovi dosadašnjih razmatranja izreći neke opće ocjene o petnaestogodišnjim rezultatima tranzicije.

U tome se kontekstu valja prisjetiti da su ekonomija i politika tranzicije morale ostvariti dva osnovna zadatka. Prvi je povećavanje ekonomske efikasnosti i gospodarske djelotvornosti razvitka. To se moralo ostvarivati općom ekonomskom (vlasničkom i tržišnom) pluralizacijom. U tome je kontekstu moralo uslijediti i potpuno restrukturiranje gospodarstva, a to se odnosi na vlasništvo, proizvodnju, tehnologiju, menadžment, marketing, poslovne financije, informatiku i na sve ostalo što je povezano s time. Drugi je zadatak bio povećavanje političke demokratičnosti i opća zaštita ljudskih prava i sloboda. Ukupan rezultat tranzicije morao se manifestirati općim povećavanjem društvenoga blagostanja zemalja u tranziciji. Općenito govoreći, može se reći da su sve zemlje u tranziciji u ostvarivanju spomenuta dva zadatka ostvarile određene pomake. Ti su pomaci, međutim, veoma različiti i u razini, i u kvaliteti, i u cijeni koju su pojedine zemlje u tranziciji za te pomake morale platiti. Vrijedi isto pravilo koje smo već spomenuli u kontekstu usporednog pogleda na ekonomska ostvarenja pojedinih zemalja u tranziciji. Zemlje s većom reformskom i tržišnom tradicijom, a to su europske, posebno središnje europske zemlje prošle su zamjetno bolje od drugih. One su postigle i bolje rezultate i nižu cijenu za njihovo ostvarenje. Na te ćemo se probleme još vratiti u okviru odjeljka o

očekivanjima i ostvarenjima tranzicije. U nastavku ovoga usporednoga pogleda na tranzicijske učinke pojedinih zemalja oslanjat ćemo se na već spomenutu najnoviju studiju Bečkoga instituta (WIIW Research Reports/320, July 2005.) Tu su studiju priredili Leon Podkaminer, Gabor Hunya et al. pod naslovom "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching up". U tablici 2. znanstvenici Bečkog instituta napravili su jasnu podjelu na one zemlje u tranziciji (koje zapravo više to nisu) koje su već u sastavu Europske unije, i na one zemlje koje su kandidati za priključivanje Europskoj uniji i na ostale zemlje.

I premda se ta tablica ograničava na četiri važna indikatora, ona daje veoma dobru opću makroekonomsku usporednu sliku o gospodarskoj situaciji pojedinih zemalja u tranziciji. Vodeća uloga Slovenije u svim je aspektima neupitna. Predviđanja pokazuju da se i stope inflacije smanjuju i postupno izjednačuju s Hrvatskom. Veoma dobar pregled kretanja BDP u proteklim godinama novoga stoljeća daju tablice 3. i 4. Te tablice pokazuju da su zemlje članice Europske unije u prošloj (2004.) godini u većini slučajeva zamjetno nadmašile predtranzicijsku razinu BDP. Performance zemalja u tranziciji - kandidata za Europsku uniju zamjetno su slabije. Hrvatska je tek u prošloj (2004) godini dostigla i nešto nadmašila razinu BDP iz godine 1990. Usporedni pregled nekih važnih makroekonomskih indikatora dan je u tablici 5.

Tablica 2.

PREGLED RAZVITKA 2003.-2004. I IZGLEDI ZA 2005.-2006.

	BDP promjene u % prema prethodnoj godini						Potrošačke cijene promjene u % prema prethodnoj godini						Nezaposlenost, zasnovano na LFS ¹⁾ stope u %						Tekući račun u % BDP					
	2003.		2004.		2005.		2006.		2003.		2004.		2005.		2006.		2003.		2004.		2005.		2006.	
	predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje		predviđanje	
Češka Republika	3.2	4.4	4.3	4.3	1.8	2.8	0.1	2.8	1.8	2.2	7.8	8.3	8.7	9	6.3	-5.2	-2.1	-2.1						
Mađarska	2.9	4.2	3.4	3.7	4.7	6.8	3.6	3.3	5.9	6.1	6.6	6.5	6.5	8.8	-8.8	-8.1	-7.7							
Poljska	3.8	5.4	3	4	0.8	3.5	3	3	19.6	19.0	19	19	19	2.2	-1.5	-1.3	-1.7							
Slovačka Republika	4.5	5.5	5.5	6	8.5	7.5	3	2.5	17.4	18.1	17	16	16	0.8	-3.5	-4.7	-4.0							
Slovenija	2.5	4.6	3.4	3.4	5.6	3.6	2.7	2.5	6.7	6.3	6.5	6	6	-0.4	-0.9	-0.6	-0.6							
NMS-5	3.5	5.0	3.5	4.1	-	-	-	-	15.1	14.9	15.1	15.0	15.0	-4.0	-3.8	-3.0	-3.0							
Estonija	5.1	6.2	6	6.2	1.3	3.0	2.8	2.5	10.0	9.7	9.5	9	9	-13.2	-12.6	-12.1	-11.2							
Latvija	7.5	8.5	7.2	6.9	2.9	6.2	5.5	4.5	10.6	10.4	9.8	9.5	9.5	-8.2	-12.3	-10.5	-10.0							
Litva	9.7	6.7	6.4	5.9	-1.2	1.2	1.5	1	12.4	11.4	11	10	10	-6.9	-7.2	-7.8	-7.5							
NMS-8 ²⁾³⁾	3.9	5.1	3.8	4.3	-	-	-	-	14.7	14.4	14.6	14.4	14.4	-4.4	-4.3	-3.5	-3.5							
EU-15 ³⁾	0.9	2.2	1.9	2.2	1.9	2.0	1.8	1.6	7.9	8.0	8.0	7.8	7.8	0.35	0.43	-	-							
EU-25 ²⁾³⁾	1.1	2.5	2.1	2.4	2.0	2.1	1.9	1.7	8.9	9.0	9.0	8.7	8.7	0.14	0.21	-	-							
Bugarska	4.5	5.6	5.5	5.3	2.3	6.2	4	4	13.7	12.0	10.3	9.5	9.5	-9.2	-7.4	-7.5	-6.4							
Hrvatska	4.3	3.8	3	3	1.8	2.1	3	2.5	14.3	13.8	13.5	13	13	-6.9	-4.5	-4.4	-4.5							
Rumunjska	5.2	8.3	5.5	5.5	15.3	11.9	9	7	7.0	8.0	7	7	7	-6.0	-7.5	-8.3	-7.4							
Turska	5.8	8.0	6	6	25.3	10.6	8	6	10.5	10.3	10.8	11	11	-3.3	-5.1	-5	-5							

Albanija ⁴⁾	6.0	5.9	6.5	6.5	2.3	2.9	2.5	2.5	15.0	14.4	14	14	-6.7	-4.4	-5	-4
Bosna i Hercegovina ⁴⁾⁵⁾	3.0	5.0	5	6	0.6	0.4	0.5	0.5	42.0	42.8	42	42	-24.5	-23.3	21.4	-18.8
Makedonija	2.8	2.9	4	4	1.2	-0.4	2	2	36.7	37.2	35	35	-3.3	-7.7	-6.6	-6.3
Srbija	2.4	8.6	4	5	9.9	11.4	15	10	14.6	18.5	20	20	-9.2	-13.1	-14	-13
Crna Gora ⁵⁾	2.5	3.0	5	5	7.8	3.3	3	3	22.9	22.3	23	23	-7.4	-9.7	-5	-5
Rusija	7.3	7.2	5.3	5.0	13.6	11.0	12	10	8.6	8.0	8.5	9	8.2	10.3	10.0	7.5
Ukrajina	9.6	12.1	5.5	6	5.2	9.0	12	10	9.1	8.6	8.0	8	5.8	10.5	5.2	3.1
Kina	9.1	9.5	8.5	8.5	1.2	3.9	3.0	3.0	-	-	-	-	3.3	4.2	3.0	2.8

Napomene: NMS nove članice EU, -1) LFS – Labour Force Survey, prema ILO definiciji. -2) WIIW procjena. -3) Tekući račun uključuje tokove unutar regija. -4) Stope registrirane nezaposlenosti, kraj razdoblja. -5) Potrošačke cijene odgovaraju cijanama na malo.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: “Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up”, Research Report, No. 320, July 2005., str. IV.

Tablica 3.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD
 stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004. ¹⁾	2004.	2005.	2005.	2006.	Indeks 1990.=100 2004.	Indeks 2000.=100 2004.
						1. tromjesječje		predviđanje			
Češka Republika	3.9	2.6	1.5	3.2	4.4	4.1	4.4	4.3	4.3	114.9	112.2
Mađarska	5.2	3.8	3.5	2.9	4.2	4.5	2.9	3.4	3.7	124.5	115.3
Poljska	4.0	1.0	1.4	3.8	5.4	7.0	2.1	3.0	4.0	160.5	112.0
Slovačka Republika	2.0	3.8	4.6	4.5	5.5	5.4	5.1	5.5	6	123.9	119.7
Slovenija	3.9	2.7	3.3	2.5	4.6	4.1	2.6	3	3	136.2	113.8
NMS-5 ²⁾	4.0	2.1	2.1	3.5	5.0	5.7	3.0	3.5	4.1	137.9	113.3
Estonija	7.8	6.4	7.2	5.1	6.2	6.8	7.0	6	6.2	115.9	127.4
Latvija	6.9	8.0	6.4	7.5	8.5	8.7	7.4	7.2	6.9	86.4	134.1
Litva	3.9	6.4	6.8	9.7	6.7	7.1	5.6	6.4	5.9	94.6	132.9
NMS-8 ²⁾	4.1	2.4	2.5	3.9	5.1	5.9	3.3	3.8	4.3	132.2	114.7

Napomene: 1) Preliminarno. -2) wiiw procjena.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, July 2005., str. 2,44.

Tablica 4.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD
stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004. ¹⁾	2004.	2005.	2005.	2006.	Indeks 1990.=100 2004.	Indeks 2000.=100 2004.
						1. tromjesječje		predviđanje			
Albanija	7.3	7.6	4.7	6.0	5.9	-	-	6.5	6.5	143.9	126.5
Bosna i Hercegovina	5.5	4.5	5.5	3.0	5.0	-	-	5	6	-	119.2
Bugarska	5.4	4.1	4.9	4.5	5.6	4.5	6.0	5.5	5.3	97.7	120.6
Hrvatska	2.9	4.4	5.2	4.3	3.8	4.2	1.8	3	3	101.9	118.9
Makedonija	4.5	-4.5	0.9	2.8	2.9	2.4	-	4	4	92.9	101.9
Rumunjska	2.1	5.7	5.1	5.2	8.3	6.2	5.9	5.5	5.5	106.5	126.6
Srbija	5.2	5.1	4.5	2.4	8.6	7.1	5.2	4	5	-	122.2
Crna Gora	-	-0.2	1.7	2.5	3.0	-	1.9	5	5	-	107.2
Turska	7.4	-7.5	7.9	5.8	8.0	11.8	-	6	6	162.1	114.1

Napomene: 1) Preliminarno. -2) wiiw procjena.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, July 2005., str. 2,44.

Ovi indikatori potvrđuju da je većina europskih, posebno središnje europskih zemalja, ostvarila zamjetno bolje rezultate od Hrvatske. Ostvarivanja Hrvatske izrazitije su bolja samo u području inflacije. Valja također spomenuti da je i opća razina dostignutoga razvitka Hrvatske (u odnosu na Bugarsku i Rumunjsku) zamjetno viša (tablica 5.)

Tablica 5.
EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI - USPOREDNI EKONOMSKI INDIKATORI

	BDP 2004. Indeks 1990.=100	Bruto industrijska proizvodnja Indeks 2004. 1990.=100	Stopa inflacije 2004.	Stopa nezaposlenosti u 2004. ¹⁾	Vanjskotgo- vinska bilanca u mn EUR 2004.	Tekući račun u % BDP 2004.	BDP po stanovniku EUR (p.p.p.) 2004.	BDP po stanovniku EU-25=100 2004.	Indeks tečajne devijacije 2004. (zasnovano na EUR)
Češka	114.9	109.5	2.8	8.3	-700	-5.2	15647	70	1.85
Mađarska	124.5	185.8	6.8	6.1	-3854	-8.8	13623	61	1.70
Poljska	160.5	210.3	3.5	19.0	-11592	-1.5	10474	47	2.05
Slovačka	123.9	117.3	7.5	18.1	-1172	-3.5	11645	52	1.96
Slovenija	136.2	100.4	3.6	6.3	-1162	-0.9	17416	78	1.34
Bugarska	97.7	77.4	6.2	12.0	-3624	-7.4	6681	30	2.61
Rumunjska	106.5	75.2	11.9	8.0	-7346	-7.5	7071	32	2.60
Hrvatska	101.9	77.4	2.1	13.8	-6887	-4.5	10289	46	1.65
Rusija	-	-	11.0	8.0	-	10.3	8298	37	2.55
Ukrajina	-	-	9.0	8.6	-	10.5	5919	26	5.39

Napomene: 1) Prema ILO definiciji.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Ova je tablica konstruirana na osnovi studije Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, July 2005., str. IV, 2,5,11,44,46,51,100.

Tablica 6.

INDEKSI TEČAJNIH DEVIJACIJA

Zemlja	1993.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Češka	3.38	2.90	2.69	2.69	2.50	2.53	2.30	2.12	1.94	1.98	1.85
Mađarska	2.30	2.46	2.37	2.27	2.34	2.32	2.23	2.12	1.89	1.89	1.70
Poljska	2.60	2.47	2.26	2.23	2.15	2.23	2.03	1.80	1.89	2.14	2.05
Slovačka	3.28	2.99	2.52	2.40	2.41	2.58	2.44	2.42	2.37	2.19	1.96
Slovenija	1.82	1.59	1.45	1.45	1.42	1.42	1.45	1.45	1.42	1.43	1.34
Bugarska	4.10	4.15	4.90	4.13	3.53	3.45	3.32	3.17	3.03	3.04	2.61
Rumunjska	4.87	4.77	4.20	3.66	2.96	3.34	2.92	2.85	2.86	2.90	2.60
Hrvatska	2.14	1.67	1.65	1.83	1.77	1.83	1.79	1.72	1.73	1.75	1.65
Rusija	7.24	3.49	2.77	2.15	3.12	4.35	3.18	2.80	2.82	2.94	2.55
Ukrajina	8.45	6.06	4.46	3.80	4.53	5.72	5.39	4.81	4.90	5.62	5.39

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Ova je tablica konstruirana na osnovi studija: Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, July 2005., i Vladimir Gligorov, Josef Pöschl, Sándor Richter et al.: "As East You Go, the More They Grow: Transition Economies in a New Setting", Research Report, No. 308, Srpanj 2004., str. 105,106,107,108,109.

Indeksi tečajnih devijacija Austrije blago osciliraju oko jedan.

Napomena: Indeks tečajne devijacije termin je koji je Bečki institut za komparativne međunarodne studije definirao kao odnos između tečaja po paritetu kupovne moći i tečaja razmjene.

Kao i prijašnjih godina u Hrvatskoj je više nego u drugim zemljama naglašena politika aprecijacije tečaja. I premda su aprecijacijske tendencije naglašene i u nekim drugim zemljama, ta politika nije izazvala nigdje takve posljedice kao u Hrvatskoj. Imamo li u vidu što po svome ekonomskom sadržaju znači indeks tečajne devijacije, nije teško shvatiti odgovarajuće međuovisnosti. Takvo kretanje indeksa tečajnih devijacija i samo po sebi u jednom sintetičkom izrazu indicira velike probleme s kojima se već godinama sukobljuje hrvatsko gospodarstvo. Niže vrijednosti indeksa tečajne devijacije morale bi biti odraz veće razine razvitka. Najniže vrijednosti nalazimo kod Slovenije, gdje je to sasvim normalno i kod Hrvatske, gdje je to manje normalno. (Tablica 6). Indeksi tečajnih devijacija u Austriji osciliraju oko jedan.

Ne ulazeći dublje u sve probleme povezane s kretanjem indeksa tečajne devijacije ograničit ćemo se samo na konstataciju da kada se radi o Hrvatskoj, takva kretanja stoje u uzročno-posljedičnim vezama s međunarodnom konkurentnošću hrvatskoga gospodarstva. U okviru naših opatijskih savjetovanja stalno smo ponovno naglašavali potrebu da se obrati nešto veća pozornost i na analitičko i na ekonomsko-političko značenje kretanja indeksa tečajnih devijacija, ali su kod relevantnih faktora ekonomske politike ta upozorenja ostala bez odjeka.

Tablica 7.

SREDNJE I ISTOČNOEUROPSKE ZEMLJE NOVE ČLANICE EU (NMS-8):
PREGLED OSNOVNIH EKONOMSKIH INDIKATORA, 2004

	Češka Republika	Estoni- nja	Mađar- ska	Latvi- ja	Litva	Poljska	Slovačka Republika	Slove- nija	NMS-8 ¹⁾	EU-15	EU-25 ²⁾
BDP u EUR po tečaju razmjene	86,20	8,89	80,81	10,97	17,93	195,27	33,10	25,92	459,08	9793,85	10269,67
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, EUR bn	159,71	15,11	137,67	22,35	36,75	399,91	62,68	34,78	868,97	9383,48	10269,67
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, EU-25=100	1,6	0,1	1,3	0,2	0,4	3,9	0,6	0,3	8,5	91,4	100,0
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, po stanovniku	15650	11200	13620	9660	10700	10470	11650	17420	11908	24369	22371
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, po stanovniku EU-25=100	70	50	61	43	48	47	52	78	53	109	100
BDP u konstantnim cijenama, 1990.=100	114,9	115,9	124,5	86,4	94,6	141,9 ³⁾	123,9	136,2	132,2	131,6	132,0
BDP u konstantnim cijenama, 2000.=100	112,2	127,4	115,3	134,1	132,9	112,0	119,7	113,8	114,7	106,1	106,8
Svama industrijska proizvodnja, 1990.=100	109,5	91,8	185,8	62,8	56,4	159,4 ³⁾	117,3	100,4	151,3	120,2	122,6
Svama industrijska proizvodnja, 2000.=100	129,8	140,6	122,8	133,6	153,8	123,0	126,0	112,0	125,6	101,2	103,3
Stanovništvo – tisuće, prosjek	10206,9	1349,3	10096,0	2312,8	3435,7	38183,0	5382,2	1997,0	72962,9	385059,0	458983,0
Zaposleni –LFS tisuće, prosjek	4706,6	595,5	3900,4	1018,0	1436,3	13794,8	2170,4	943,0	28565,0	170469 ³⁾	198661
Stopa nezaposlenosti – LFS, u %	8,3	9,7	6,1	10,4	11,4	19,0	18,1	6,3	14,4	8,0 ³⁾	9,0
Javni sektor rashodi, EU-def., u % BDP	45,7	39,1	52,0	35,8	34,2	48,7	38,5	47,7	46,8	48,0	47,8
Javni sektor prihodi, EU-def., u % BDP	42,7	40,9	47,5	35,2	31,8	43,8	35,1	45,8	43,0	45,4	45,3
Razina cijena, EU-25=100(paritet kupovne moći/tečaj razmjene)	54	59	59	49	49	49	53	75	53	104	100
Kompenzacije po zaposlenom, ⁵⁾ mjesečno, u EUR	813	631	938	427	511	645	594	1515	723	2930	2628
Kompenzacije po zaposlenom, mjesečno, EU-25=100	30,9	24,0	35,7	16,2	19,4	24,5	22,6	57,6	27,5	111,5	100,0
Izvoz roba u % BDP	62,3	53,9	55,1	30,7	41,6	33,6	67,5	49,1	46,7 ⁶⁾	27,9 ⁶⁾	28,7 ⁶⁾
Izvoz roba u % BDP	63,1	71,7	58,0	50,9	52,0	35,9	71,1	52,4	50,1 ⁶⁾	27,0 ⁶⁾	28,1 ⁶⁾
Izvoz usluga u % BDP	9,0	25,7	10,1	13,1	11,2	5,5	9,1	10,8	8,3 ⁶⁾	8,1 ⁶⁾	8,1 ⁶⁾
Izvoz usluga u % BDP	8,6	15,4	10,1	8,6	7,0	5,1	8,4	8,2	7,4 ⁶⁾	7,5 ⁶⁾	7,6 ⁶⁾
Tekući račun u % BDP	-5,2	-12,6	-8,8	-12,3	-7,2	-1,5	-3,5	-0,9	-4,3 ⁶⁾	0,4 ⁶⁾	0,2 ⁶⁾
Kumulativne vanjske izravne investicije	4052	5187	4381	1430	1369	1310	2043	2757	2291	-	-

Napomene: NMS-8: Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Slovačka, Slovenija. EU-15: do 30. travnja 2004. EU-25: od 1. svibnja 2004. PPP-paritet kupovne moći. 1) WIWU procjena.

2) WIWU procjena, osim: zaposlenih, budžeta i kompenzacija po zaposlenom. -3) 1989 =100, što je u Poljskoj prikladna referentna godina. -4) LFS – prilagodene vremenske serije (Eurostat).

-5) Bruto plaće i indirektni troškovi rada, ekonomija u cjelini, koncept nacionalnog računa. -6) Podaci za NMS-8, EU-15 i EU-25 uključuju tokove unutar regije.

Izvor: Leon Podkaminer; Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up"; Research Report, No. 320, July 2005., str. 21.

Tablica 8.

JUGOISTOČNA EUROPA:
PREGLED OSNOVNIH EKONOMSKIH INDIKATORA, 2004

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Bugar-ska	Hrvat-ska	Makedonija	Crna Gora	Rumunjska	Srbija	Turska	NMS-8 ¹⁾	EU-15	EU-25 ²⁾
BDP u EUR po tečaju razmjene	6,55	6,64	19,43	27,63	4,31	1,54	58,91	17,78	243,04	459,08	9793,85	10269,67
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, EUR bn	14,60	16,71	51,99	45,68	11,46	3,34	153,25	42,01	486,07	868,97	9383,48	10269,67
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, EU-25=100	0,1	0,2	0,5	0,4	0,1	0,03	1,5	0,4	4,7	8,5	91,4	100,0
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, po stanovniku	4560	6010	6880	10290	5650	5340	7070	5600	6750	11908	24369	22371
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, po stanovniku EU-25=100	20	27	30	46	25	23	32	25	30	53	109	100
BDP u konstantnim cijenama, 1990=100	143,9	407,7 ³⁾	97,7	101,9	92,9	-	106,5	-	162,1	132,2	131,6	132,0
BDP u konstantnim cijenama, 2000=100	126,5	119,2	120,6	118,9	101,9	107,2	126,6	122,2	114,1	114,7	106,1	106,8
Stvarna industrijska proizvodnja, 1990=100	43,8	-	77,4	77,4	49,7	-	75,2	-	181,1	151,3	120,2	122,6
Stvarna industrijska proizvodnja, 2000=100	115,4	130,6	146,0	120,6	94,0	116,2	122,7	105,9	119,7	125,6	101,2	103,3
Stanovništvo – tisuće, prosjek	3200	3832,0	7781,2	4440,0	2030,0	625	21673,3	7500	72003	72962,9	385059,0	458983,0
Zapostleni – LFS tisuće, prosjek	924,5 ⁴⁾	635,7 ⁵⁾	2922,5	1562,5	523,0 ⁶⁾	143,5	9157,8	2930,8 ⁶⁾	21791	28565,0	170469 ⁷⁾	198661 ⁷⁾
Stopa nezaposlenosti – LFS, u %	14,4	42	12,0	13,8	37,2	22,3	8,0	15	10,3	14,4	8,0 ⁷⁾	9,0 ⁷⁾
Javni sektor rashodi, EU-def., u % BDP	26,7	42,4 ⁸⁾	40,0	49,5 ⁸⁾	34,7	-	30,7	27,3	32,6	46,8	48,0	47,8
Javni sektor prihodi, EU-def., u % BDP	22,1	43,2 ⁸⁾	41,7	44,9 ⁸⁾	33,4	-	29,6	25,5	25,6	43,0	45,4	45,3
Razina cijena, EU-25=100 (paritet kupovne moći/tečaj razmjene)	45	40	37	60	38	46	38	42	50	53	104	100
Kompenzacije po zaposlenom ⁵⁾ mjesečno, u EUR	191 ⁹⁾	382	153	798	339	303	204	193 ¹⁰⁾	582 ¹¹⁾	723 ¹²⁾	2930 ¹²⁾	2628 ¹²⁾
Kompenzacije po zaposlenom, mjesečno, EU-25=100	426 ⁹⁾	962	409	1320	900	658	530	457 ¹⁰⁾	1163 ¹⁰⁾	27,5 ¹²⁾	111,5 ¹²⁾	100,0 ¹²⁾
Izvoz roba u % BDP	7,4	25,3	41,1	23,9	31,2	24,9	32,1	17,5	22,2	46,7 ¹³⁾	27,9 ¹³⁾	28,7 ¹³⁾
Uvoz roba u % BDP	27,0	80,7	55,1	48,2	52,1	52,9	41,2	49,1	30,1	50,1 ¹³⁾	27,0 ¹³⁾	28,1 ¹³⁾
Izvoz usluga u % BDP	12,3	10,0	17,3	28,3	7,6	15,7	4,9	6,7	8,0	8,3 ¹³⁾	8,1 ¹³⁾	8,1 ¹³⁾
Uvoz usluga u % BDP	13,0	5,5	13,6	10,5	8,4	6,6	5,3	4,9	3,7	7,4 ¹³⁾	7,5 ¹³⁾	7,6 ¹³⁾
Tekući račun u % BDP	-4,4	-23,3	-7,4	-4,5	-7,7	-9,3	-7,5	-13,1	-5,1	-4,3 ¹³⁾	0,4 ¹³⁾	0,2 ¹³⁾
Kumulativne vanjske izravne investicije	416	401	773	2150	581	-	608	476	-	2291	-	-

Napomene: NMS-8: Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Slovačka, Slovenija. EU-15: do 30. travnja 2004. EU-25: od 1. svibnja 2004. PPP-paritet kupovne moći- WIW procjena za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju, Crnu Goru, Srbiju.

1) WIW procjena. 2) WIW procjena, osim: zaposlenih, budžeta i kompenzacija po zaposlenom. -3) 1995=100. -4) Ukupna registrirana zaposlenost, kraj razdoblja. -5) Registrirana zaposlenost, kraj razdoblja. -6) Listopad. -7) LFS – prilagođene vremenske serije (Eurostat). -8) Godina 2003; Hrvatska: IMF definicija. -9) Javni sektor. -10) Prosječne neto mjesečne plaće, uključujući različite dodatke. -11) Bruto mjesečne plaće u prerađivačkoj industriji. -12) Bruto plaće i indirektni troškovi rada, ekonomija u cjelini, koncept nacionalnog računa. -13) Podaci za NMS-8. EU-15 i EU-25 uključuju tokove unutar regije.

Izvor: Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, July 2005., str. 42

Ekonomska je znanost ta upozorenja ponavljala (spomenut ćemo samo radove Stjepana Zdunića i Gordana Družića), ali zasad još uvijek bez svraćanja pozornosti ekonomske politike.¹² U zemljama gdje su ta ponašanja bila drugačija, odnosno normalna, a to su praktički sve zemlje, osim Hrvatske, i neka su druga relevantna kretanja bila bolja. Suradnici Bečkog instituta su u pripremi posljednje, već citirane studije, učinili dodatne napore u sustavnom prikazivanju nekih najvažnijih ekonomskih indikatora u prošloj godini (2004.) Ti su prikazi posebno dani za zemlje koje su već uključene u Europsku uniju (tablica 7.), a posebno za ostale zemlje, među kojima je, nažalost, i Hrvatska (tablica 8). Kod zemalja, koje su već uključene u Europsku uniju - tablica 7, situacija je manje ili više jasna i poznata, a za ostale se zemlje, i pored jasne i poznate situacije, ipak postavljaju i neka pitanja. Ta se pitanja posebno odnose na Hrvatsku. Ekonomska je znanost u tijeku devedesetih godina, pa sve do danas, imala veoma kritička promišljanja o gospodarskim kretanjima Hrvatske. To se posebno odnosi na naša opatijska savjetovanja, ali se, usprkos tim kritičkim prosudbama, na osnovi komparacije naprijed spomenutih tablica stječe dojam da bi Hrvatska po nekim performansama više pripadala grupi novoprimljenih zemalja. Problemi su, razumije se, političkoga karaktera. Sve druge zemlje, kandidati za Europsku uniju, za vrijeme mnogih godina reforme i početka tranzicije gledale su na Hrvatsku kao na zemlju koju je teško dostići. Takvo shvaćanje potvrdio je i Romano Prodi u razgovoru sa Hrvatskom delegacijom na Svjetskom kongresu ekonomista u Lisabonu.

I premda se u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima ne običava govoriti u terminima pravde i nepravde, ipak se na osnovi svih relevantnih komparativnih indikatora nameće dojam da je Hrvatskoj sporim uključivanjem u Europsku uniju nanesena nepravda. Govorimo, razumije se o dojmju koji se zasniva na usporednim indikatorima spomenutih studija Bečkog instituta. Taj dojam pojačava činjenica da Hrvatska ima veoma dugu reformsku i tržišnu tradiciju. Valja se nadati da će se uskoro steći okolnosti da se i Hrvatska nađe u grupi zemalja koje će znanstvenici Bečkoga instituta razmatrati među zemljama članicama Europske unije. Najnovija događanja daju tim nadama realne osnove.

Tranzicija u svjetlu očekivanja i ostvarenja

Reforme koje su prethodile tranziciji događale su se u okruženju društva blagostanja. Stoga je i sasvim razumljivo da su i znanstvenici i političari, a i drugi

¹² Jedna od najboljih analitičkih razrada ove teme dao je Stjepan Zdunić u radu pod naslovom: "Relativne cijene, tečaj i konkurentnost hrvatskog gospodarstva", u knjizi Vladimira Veselice (ed. et al.): *Ekonomska politika Hrvatske u 2004.*, Inženjerski biro, Opatija 2003.

aktivisti reforme i tranzicije, kao smjer kretanja imali u vidu društvo blagostanja. Na drugačija ostvarenja djelovale su dvije skupine problema. Jedna se odnosi na početak reforme društva blagostanja, a druga na dominaciju doktrine ekonomskog neoliberalizma. Ta su dva razloga odlučno utjecala na činjenicu da je tranzicija krenula nešto drugačijim smjerovima od onih očekivanih i poželjnih. No u različitim su zemljama ti tijekovi bili veoma različiti. To je ovisilo i o pripremljenosti pojedinih zemalja za, kako smo već spomenuli, tranziciju, a ovisilo je i o karakteru političkih snaga koje su započele tranziciju.

O pripremljenosti pojedinih zemalja za tranziciju i o karakteru političkih snaga ovisio je stupanj devijantnih pojava u ostvarivanju dvaju osnovnih zadataka tranzicije. Prvi se odnosi na povećavanje ekonomske efikasnosti. Drugi - na povećavanje političke demokratičnosti i na zaštitu ljudskih prava i sloboda. Devijantne pojave u većini zemalja u tranziciji zahvatile su ostvarivanje oba spomenuta zadatka. Opće makroekonomsko i makropolitčko okruženje u većini zemalja u tranziciji determinirano je tajkunskom privatizacijom i pojavom tržišnog fundamentalizma i divljeg kapitalizma. Zakazale su funkcije pravne i socijalne države. Ogromno su se povećale socijalne razlike. Problemi svjetskog siromaštva postaju sve urgentniji.¹³ Istraživanje Svjetske banke u devedesetim godinama pokazala su da je većina stanovništva preferirala stari ekonomski poredak. To se posebno odnosi na Rusiju i na s njom prije povezane zemlje.¹⁴ U nekim su zemljama počele dominirati pojave prvobitne akumulacije kada su "ovce pojele ljude". Takvo makroekonomsko i makropolitčko okruženje pratile su pojave mita, korupcije, organiziranog kriminala i mafiokracija. O ta dva spomenuta zadatka može se reći da su se ostvarivali veoma defektno.

Ekonomska se efikasnost povećavala veoma neravnomjerno ovisno o pripremljenosti pojedinih zemalja za tranziciju. Povećavanje ekonomske efikasnosti plaćeno je veoma visokom cijenom - smanjivanjem proizvodnje i povećavanjem nezaposlenosti.

Ti su procesi praćeni i veoma velikim socijalnim tenzijama, i to zbog velikih socijalnih razlika koje su se manifestirale brzim osiromašenjem većine i brzim bogaćenjem većine, a što je u svemu tome bilo najgore jest činjenica da brzo bogaćenje većine u najvećem broju slučajeva nije uslijedilo na osnovi podizanja kvalitete menadžmenta i restrukturiranja, nego na osnovi zlouporabe nedorađenih zakonskih osnova, a isto tako i na osnovi izravne pljačke u sjeni političke podrške za one politički podobne, tzv. "naše ljude". Ipak valja reći da su se u ostvarivanju zadatka povećavanja ekonomske efikasnosti pokazale velike razlike između eu-

¹³ Upućujemo na teze iz uvodne riječi urednika dane pod naslovom "Stvaranje uvjeta za održivi razvitak – osnovna zadaća XXI stoljeća". Posebnu pozornost skrećemo na citat iz "World Development report 2000/2002. Attacking Poverty", Ekonomski pregled br. 5-6, Zagreb 2005. str. 275.

¹⁴ World Development Report 1996. slika 1.

ropskih i drugih zemalja u tranziciji. Zemlje koje su u prošloj (2004.) godini postale članicama Europske unije bile su neupitno najuspješnije.

Povećavanje političke demokratičnosti, mjereno kriterijem da je svaki politički pluralizam prihvatljiviji od političkoga monizma, ostvarivalo se relativno dobro, ali ako taj kriterij malo proširimo na ljudska prava i slobode, uključujući tu i socijalna prava i socijalnu pravdu, onda je ocjena uspjeha sasvim drugačija. Više bi odgovaralo govoriti o koraku natrag, nego o koraku naprijed. Razmatranje takvih pitanja uvijek nameće i dodatna pitanja o prioritetu ciljeva ljudskoga življenja. O blagostanju i humanizmu kao općeprihvaćenom cilju nema mnogo smisla raspravljati, ali je li potrebno na putu prema ostvarenju toga cilja, na suvremenoj razini (europskog) razvitka, prihvatiti kao nešto sasvim normalno i prioritarno bespoštednu borbu za profit, a to znači i divlji kapitalizam, i tržišni fundamentalizam, i sve devijantne pojave koje se javljaju u makroekonomskom i makropolitikom okruženju na osnovi takvih odnosa? To je pitanje na koje mora odgovoriti suvremena društvena znanost. To se posebno odnosi na političku ekonomiju i sociologiju. Suvremena se filozofija također, po prirodi stvari, mora baviti tom problematikom.

Reforma društva blagostanja uslijedila je pod pritiskom četvrte (tehnološke) informatičke revolucije. Već postoje znanstvene naznake da će dalji razvitak informatičkoga društva, u ovome stoljeću, staviti na dnevni red, ne samo obnovu društva blagostanja, nego i razvitak njegovih kvalitativno novih oblika u smjeru kretanja prema oslobođenju rada. Ne ulazeći u spekulacije što će u širim vremenskim horizontima biti s funkcijom tržišta, svoju pozornost moramo ograničiti na uže vremenske okvire. U tim užim vremenskim okvirima koji se posebno odnose na prvo desetljeće novoga stoljeća, zemlje u tranziciji moraju se boriti i izboriti za stvaranje nove kvalitete makroekonomskog i makropolitikog okruženja. A ta nova kvaliteta pretpostavlja savladavanje onih problema koji se stavljaju pod zajednički nazivnik "divlji kapitalizam" i tržišni fundamentalizam. Nakon završetka, barem u ovoj fazi, reforme društva blagostanja i uspostavljanja novih ravnotežnih odnosa između rada i kapitala, ima osnova za pretpostavku da će najrazvijenije zemlje svijeta nastaviti razvijati koncepcije i opće filozofije (makar i reformiranog) društva blagostanja. To se posebno odnosi na Europsku uniju, a to znači i na njezine nove članice. Takav će razvitak Europske unije predstavljati i dalje onaj model na koji se ugledaju i kojem teže i druge, posebno europske zemlje.

Sve u svemu, tranzicijska ostvarenja nisu ispunila očekivanja. Zemlje u tranziciji, osobito one manje pripremljene, preživjele su tešku tranzicijsku krizu i platile su visoku cijenu tranzicije. Prednosti tranzicije kod nekih europskih zemalja već su počele dolaziti do izražaja. U širim horizontima to će se pokazati dobrim i za sve zemlje u tranziciji.¹⁵

¹⁵ U kontekstu širih razmatranja ove skupine problema, za naše je znanstvenike posebno zanimljiva knjiga Adolfa Dragičevića: "Svjetski izazov Hrvatskoj", Razlog, Zagreb 2005.

Petnaest godina tranzicije u Hrvatskoj

Hrvatska po svojim tranzicijskim ostvarenjima pripada atipičnim zemljama. Hrvatska je, uz Sloveniju, pripadala zemljama koje su bile najbolje pripremljene za tranziciju, ali je Hrvatska jedina središnje europska zemlja koja u prošloj (2004.) godini nije uključena u Europsku uniju. U isto je vrijeme Slovenija jedina zemlja u tranziciji koja je ostvarila i određene karakteristike društva blagostanja. Što je uvjetovalo tako velike, zapravo drastične razlike. To se pitanje postavlja to više, što su polazne osnove tranzicije stvarali isti ljudi, znanstvenici i političari, ali je Hrvatska imala nesreću da se na samome početku tranzicije razvilo veoma devijantno makroekonomsko i makropolitčko okruženje. Ključnu ulogu u tome imale su političke snage koje su pod utjecajem veoma desne hrvatske dijaspore Hrvatsku dovele do međunarodne izolacije uz manje ili više otvorene sankcije. U takvom političkom ozračju, a u uvjetima nametnutoga rata, započele su pluralizacija i demokratizacija. U takvom se ozračju ostvarivala i pluralizacija vlasništva i tržišta i političkog ustrojstva. Velike su devijacije bile neizbježne. Njima su pogodovali i različiti monopoli i oligopoli, kako oni vlasnički i tržišni, tako i oni u području političkog ustrojstva. A to je okruženje veoma prikladno za mito, za korupciju, za organizirani kriminal i za mafiokraciju. U potpunosti su zakazale funkcije pravne i socijalne države. Takvo makroekonomsko i makropolitčko okruženje izrodilo je tajkunsku privatizaciju. Umjesto kriterija poduzetničkih i menadžerskih sposobnosti dominaciju su preuzeli kriteriji političke podobnosti.

Radi stvaranja prikladnoga okruženja za ostvarivanje tajkunske privatizacije donesene su takve zakonske osnove po kojima se privatizacija morala ostvarivati tzv. "pretvorbom", a to znači na osnovi vraćanja društvenoga u državno vlasništvo. I to je bio "istočni grijeh" koji je preko noći srušio sve velike prednosti koje je Hrvatska imala u ostvarivanju pluralizacije i privatizacije.¹⁶

Većina privatiziranih poduzeća nije udovoljila čak ni tako manjkavo utvrđenim zakonskim osnovama. Provedena revizija ustanovila je odstupanja na najvećem broju ispitanih poduzeća. Kasnije odredbe o kuponskoj privatizaciji, posebno u korist branitelja, stvorile su još prikladnije zakonske osnove za tajkunsku privatizaciju i masovnu pljačku. A to je u svemu tome najgore, u takvom su makroekonomskom i makropolitčkom okruženju uslijedile takve greške ekonomske politike koje su deformirale čitav model privređivanja. Glavna se greška odnosi na pogrešnu razinu stabilizacije. Godine 1993. započeo je stabilizacijski, a zapravo samo antiinflacijski program, koji se zasnivao na čvrstom (i premda ne fiksnom) odnosu prema njemačkoj marki, a takav se odnos zadržao i prema EUR na istoj razini sve

¹⁶ Podrobnije u knjizi Vladimira Veselice i Dragomira Vojnića: "Misli i pogledi o razvoju Hrvatske", Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb 1999.

do danas. O negativnim posljedicama tako trajno precijenjene kune jedva da je potrebno posebno govoriti.

Te su posljedice opće poznate i odnose se i na proizvodnju, i na njezinu strukturu i razinu, i na izvoz, i na zaposlenost i na sve drugo što je povezano s time. U jednom sintetičkom izrazu to se manifestiralo u, mogli bismo reći, neprirodnom modelu privređivanja. Taj se model zasniva na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza. U takvom se okruženju nisu mogli razviti uvjeti koji stimuliraju masovno poduzetništvo. Naprotiv takvo je okruženje destimuliralo poduzetništvo i stimuliralo uvoz. Tome je posebno pogodovala i postojeća struktura vlasništva, a to se posebno odnosi na strukturu bankarskoga vlasništva, koje je vlasništvo u najvećem dijelu u rukama stranaca. Valja se prisjetiti upozorenja koja su nam još navrijeme (na početku devedesetih) davali američki ekonomisti nobelovci. Kada prodate poduzeće, rekli su, onda ste prodali tijelo, a kada prodate banku, onda ste prodali i dušu i tijelo.¹⁷ Ekonomska je znanost na sve to u devedesetim godinama neprestano upozoravala. To se posebno odnosi na tradicionalna opatijska savjetovanja hrvatskih ekonomista.

No, tada odnosi ekonomske znanosti i ekonomske politike, ne samo da nisu bili izraz "plemenitog komplota", nego su bili izraz stalne konfrontacije. Ekonomska politika nije bila spremna ni na otklanjanje, pa i sankcioniranje, devijantnih pojava u području privatizacije, a niti na ispravljanja devijacija u modelu razvitka.

Promjena vlasti na početku ovoga stoljeća dovela je do određenoga poboljšanja odnosa između ekonomske znanosti i ekonomske politike, ali se to poboljšavanje više odnosilo na uvažavanje problema i devijantnih pojava na koje je neprekidno ukazivala ekonomska znanost, nego na spremnost da se devijacije otklone. To se odnosi i na kompleks devijantnih pojava u području privatizacije i na kompleks devijantnih pojava u modelu razvitka.

Prema tome, najveći, da tako kažemo, strateški problemi ekonomske politike još su uvijek otvoreni. Potrebno je, ipak, reći da su se na početku ovoga stoljeća u ekonomskoj politici dogodili neki pomaci. U nemogućnosti, ili pomanjkanju političke volje (a to se svodi na isto) da učini neke strateške pomake ekonomska se politika odlučila za neke manje rizične mjere. Budući da postojeće makroekonomsko okruženje nije bilo prikladno za masovno poduzetništvo, ekonomska se politika odlučila da država postane glavni i najveći poduzetnik. U tom je kontekstu uslijedila orijentacija na velike infrastrukturne investicije, osobito u ceste. I premda se sa stajališta optimalne strukture investicija takvoj orijentaciji mogu uputiti i neke zamjerke, ona je ipak dala zamjetne rezultate. Od negativne stope rasta BDP

¹⁷ Takva su upozorenja davali vodeći američki ekonomisti na prvoj velikoj međunarodnoj konferenciji o tranziciji, na kojoj smo i osobno sudjelovali, a koju je organizirao poznati The Hoover Institution, Stanford University, Eal. u lipnju godine 1991.

u godini 1999. uslijedilo je četverogodišnje razdoblje rasta BDP veće od 4%. Takva se investicijska politika morala osloniti i na dodatnu akumulaciju iz inozemstva uz povećavanje vanjskoga zaduživanja do razine veće od 80% BDP. Takav intenzitet investiranja ima sasvim određene granice dane prihvatljivom razinom udjela vanjskih dugova u BDP. Pretjerano zaduživanje sasvim je sigurno ozbiljan problem, ali se ni na problem zaduživanja ne smije gledati u crno-bijelim bojama. Jer iako je pretjerano zaduživanje veliki problem, ipak je glavno pitanje: u koje je svrhe relevantna dodatna akumulacija upotrebljena. Ako je upotrebljena u djelotvorne investicije sa konzekvencom povećavanja proizvodnje, zaposlenosti i izvoza, onda je takvo zaduživanje ne samo opravdano, nego i poželjno i korisno. To posebno vrijedi za manje razvijene zemlje s oskudnom vlastitom akumulacijom.¹⁸

Primjer Hrvatske govori da i predominantna uloga investicija u infrastrukturu (koje su samo uvjet proizvodnje) može u kraćim vremenskim razdobljima utjecati na rast BDP. Ta prosudba, međutim, ne smanjuje ni najmanji značaj prije izrečenih ocjena o potrebi promjene modela privređivanja, jer je stabilan i održivi razvitak moguć samo na osnovi povećavanja proizvodnje, izvoza i zaposlenosti. Povećavanje zaduživanja opravdano je samo kao podrška takvoj politici, a to znači da zaduživanje sa ciljem pokrivanja neke druge, neinvesticijske potrošnje, nije dobro.

U svakom slučaju ostaje činjenica da je ekonomska politika ostvarila prijelom u trendu rasta BDP. Taj se rast u prošloj (2004.) i u ovoj (2005.) godini usporava. To govori u prilog prosudbi da model razvitka koji se zasniva na domaćoj potrošnji i na velikim infrastrukturnim investicijama nema perspektivu dužeg opstanka. A to znači da je pred ekonomskom politikom zadatak njegove promjene.

Ipak, najveći se uspjeh ukupne i ekonomske politike na početku stoljeća odnosi na jasno izraženu strategiju europske orijentacije. Međunarodna se pozicija Hrvatske bitno promijenila. Od izolacije i tihih sankcija na početku ovoga stoljeća Hrvatska je ubrzanom načinom postala kandidat za prijem u Europsku uniju. To se dogodilo djelovanjem koalicijske Vlade lijevoga centra. Ta je politika nastavljena i djelovanjem Vlade desnoga centra koja je došla na vlast na kraju godine 2003. U ovoj godini 2005. započet će pregovori o prijemu. Ekonomska se politika, međutim, nije bitno mijenjala. Ne samo da nije učinjeno ništa u smjeru promjene modela privređivanja nego su prostori za njegovo djelovanje još više suženi. Stopa rasta BDP zamjetno je smanjena. Problemi u zaposlenosti i u najvažnijim makroekonomskim bilancama (vanjska trgovina, tekući račun, državni proračun) stalno se zaoštravaju.

Valja spomenuti da je u prošloj (2004) godini ostvaren određeni pomak u vanjskotrgovinskoj bilanci, ali to, barem zasada, nije indicija za bilo kakve ozbiljnije promjene.

¹⁸ Podrobnije u autorovom radu "Dugovi u svjetlu modela razvoja", *Ekonomija/Economics*, (11), 3/2005. str. 424-443.

Kako dalje?

Ekonomska je znanost neprestano upozoravala na potrebe i smjerove potrebnih promjena. To se osobito odnosi na opatijska savjetovanja hrvatskih ekonomista u ovom stoljeću. Na prvom smo savjetovanju ocijenili da se nova Vlada lijevoga centra našla u poziciji zatočenika koji teško nalazi putove izlaza. Ta je ocjena zasnovana na činjenici da je ta Vlada započela svoje djelovanje u veoma devijantnom makroekonomskom i makropolitikom okruženju. Devijacije su posebno bile izražene u funkciji pravne i socijalne države, a to znači i u upravi, i u sudstvu, i u policiji, i u vojsci, i u svim drugim srodnim ustanovama. Devijacije nisu mimoišle ni društvene službe, obrazovanje, školstvo, zdravstvo, šport i njima srodne ustanove. Mito, korupcija, organizirani kriminal i mafiokracija postale su tako krupan društveni problem da se njime morao u nekoliko navrata baviti i sam vrh katoličke crkve. U makroekonomskom i makropolitikom okruženju posebno su drastičan problem bile su sve posljedice tajkunske privatizacije. Veliki su problem predstavljale i greške monetarne i fiskalne politike koje su se očitovale pogrešnom razinom stabilizacije, precijenjenom kunom, visokim stupnjem eurizacije, deviznom klauzulom i potpunom vezanošću kune prvo za DEM, a poslije za EUR. Takvo je makroekonomsko okruženje bilo sve prije nego stimulativno za razvijanje masovnog poduzetništva. Zato se i javila država kao veliki poduzetnik. Poseban problem u svemu tome bila je i danas jest vlasnička struktura banaka koje su daleko dominantno u stranim rukama. A pitanje suvereniteta velikim je dijelom oslonjeno na monetarni suverenitet, kojeg praktički nemamo.

U takvom se okruženju, po prirodi stvari, nije ni mogao razviti nikakav drugačiji model privređivanja, nego onaj koji imamo. A taj se zasniva na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza. Djelovanje velike snage svih mogućih interesno povezanih lobija na razvitak takvoga modela privređivanja znanstveno je neupitan. No, bilo je potrebno višegodišnje inzistiranje ekonomske znanosti na takvim prosudbama, da bi se one u javnosti počele spominjati. I to je nešto, ali je daleko od onoga što je potrebno za promjene. Nerijetko se događalo, čak i kao reakcija na opatijska savjetovanja, da se sva spomenuta događanja prepuste prošlosti i da se okrene budućnosti. Takvi stavovi, međutim, bez obzira jesu li manje ili više dobronamjerni mogu samo zamagliti stvarne probleme i dalje odgađati njihovo rješavanje, jer stvarno ukazivanje na smjerove mogućih i potrebnih promjena nije ni teorijski moguće bez ocjene trenutka razvitka koji kao polazni minimum sadrži sve naprijed spomenute prosudbe.

Ekonomska znanost mora davati realne prosudbe o stvarnim problemima razvitka i sugerirati smjerove njihova rješavanja. Ovdje posebno spominjemo smjerove rješavanja problema, jer definiranje konkretnih mjera za njihovo rješavanje mora, po prirodi stvari, biti predmet ekonomske politike.

Evo, to su u osnovnim crtama neke važne činjenice koje smo imali u vidu prigodom spomenutih ocjena da su se čimbenici ekonomske politike našli u zatočeništvu iz kojeg ne mogu pronaći putove izlaza. No, kako smo već spomenuli, neki su putovi izlaza ipak nađeni. To se u strateškom smislu odnosi na cjelovitu europsku orijentaciju. To se odnosi i na prijelom trenda rasta BDP oslanjanjem na domaću potrošnju i na velike infrastrukturne investicije. To se isto tako odnosi i na široki sklop pravnih i svih drugih priprema za ostvarivanje punoga članstva u Europskoj uniji. Na toj su liniji i višedimenzionalni reformski pomaci u funkcioniranju pravne i socijalne države. Izvjesni su pomaci učinjeni i u državnoj upravi u sudstvu, u policiji, u vojsci, a isto tako i u školstvu, obrazovanju, zdravstvu, športu i srodnim ustanovama. Učinjeno je nešto i u ispravljanju velikih problema tajkunske privatizacije. Zasad se to odnosi samo na cjelovite revizijske nalaze koji su najčešće pokazali postojanje manjeg ili većeg kršenja (već ionako definiranih) zakonskih osnova. U tijeku su i rasprave o velikim devijantnim pojavama kuponske privatizacije. O bilo kakvim sankcijama još se ne može govoriti. U svakom slučaju već se sada vidi da će naslijeđe tajkunske privatizacije (moralno, pravno, materijalno i odgojno) biti veliki problem, ne samo sadašnjih, nego i budućih naraštaja. Zasad o tome samo katolička crkva ima nešto jasnije stavove.

No, najveći je problem i najteži zadatak koji u ovome trenutku razvitka stoje pred ekonomskom politikom promjena modela privređivanja. A to znači definiranje svih onih segmenata u makroekonomskom okruženju koji mogu utjecati na to da se postojeći model privređivanja, koji se zasniva na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza, postepeno mijenja u model privređivanja koji će se temeljiti na razvijanju proizvodnje i na ekspanziji izvoza.

Polazna osnova tih promjena u realnoj sferi mora biti orijentacija na reindustrijalizaciju shvaćena u najširem smislu. Regionalni aspekti razvitka u takvoj orijentaciji moraju biti posebno naglašeni. Jedna od glavnih strateških odrednica takvih promjena jest mnogo veći naglasak na ljudski kapital, a to znači na znanje i obrazovanje. Stavljajući poseban naglasak na sve ono što se podrazumijeva kada se kaže "Research and development", dakle "istraživanje i razvitak", u znanost moraju ulagati značajno veća sredstva i država i gospodarstvo. Takva orijentacija ima posebno značenje u svjetlu očekivanoga ulaska u Europsku uniju. Polazna osnova potrebnih promjena u makroekonomskom i makropolitickom okruženju moraju biti sve već spomenute reformske aktivnosti usmjerene na jačanje uloge vladavine prava i funkcije pravne i socijalne države. Već započete reformske promjene u državnoj upravi moraju se nastaviti i još više intenzivirati.

Polazne osnove potrebnih promjena moraju zahvatiti i monetarni i fiskalni sustav i monetarnu i fiskalnu politiku. U taj sklop ulazi i široki spektar višedimenzionalnog problema konkurentnosti uključujući i probleme tečaja i tečajne politike. U okviru polaznih osnova ekonomska znanost i ekonomska politika ne

moraju se slagati u mjerama, ali se moraju slagati u onim prosudbama koje su utjecale na takvo stanje i na takvu ocjenu trenutka.

U ovome kontekstu valja posebno naglasiti neke činjenice. U ekonomskoj znanosti i u ekonomskoj politici postoji visok stupanj suglasnosti da osnovne makroekonomske bilance u vanjskotrgovinskim odnosima i državnom proračunu predstavljaju kontinuirani problem. U okviru te opće ocjene postoji isto tako visok stupanj suglasnosti o neodrživosti na duži rok takvih odnosa u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Postoji i opća suglasnost da je takva situacija rezultanta slabe i u svakom slučaju nedovoljne konkurentnosti hrvatskoga gospodarstva. Svi se slažemo u tome da je problem konkurentnosti jedan sintetički izraz veoma kompleksnog i višedimenzionalnog problema.

Nije se teško složiti ni u ocjeni da su tečaj i politika tečaja samo jedna dimenzija toga problema. Isto je tako moguće bez poteškoća se složiti u ocjeni da su ponderi mjesta i uloge tečaja u ukupnoj konkurentnosti različiti. Neka, da tako kažemo, normalna i u granicama apreciranosti i depreciranosti uravnotežena tečajna politika ima odgovarajući (umjereni) utjecaj na konkurentnost, ali kada je riječ o trajnoj snažno preapreciranoj valuti, onda je ponder njezina utjecaja na konkurentnost nešto veći od onoga u više uravnoteženijim odnosima. Na osnovi poznatih teorijskih osnova i odgovarajućih uzročno-posljedičnih veza ima dovoljno argumenata za prosudbu da je trajno i praktično na fiksnoj osnovi precijenjena kuna ne samo utjecala na slabu i nezadovoljavajuću konkurentnost hrvatskoga gospodarstva, nego je imala i odlučnu ulogu na pojavu takvoga modela privređivanja koji se zasniva na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza. Postizanje suglasnosti u toj prosudbi između ekonomske znanosti i ekonomske politike nikako ne znači suglasnost o administrativnoj deprecijaciji.

Dapače, to samo znači locirati problem, a putovi i mjere njegova rješavanja sasvim su poseban problem koji valja rješavati u širokom spektru manje ili više poznatih mjera. U čitavome nizu tih mjera koje djeluju na slabljenje aprecijacije i na jačanje deprecijacije najpoznatijima i najuobičajenijima pripadaju sniženje javne potrošnje, programirana inflacija povezana s plivajućim tečajem, sniženje jediničnih troškova rada i sl. U tome kontekstu valja spomenuti i neke indirektna mjere monetarne politike s kojima se u novije vrijeme služila i Hrvatska narodna banka, braneći se od pretjeranog zaduživanja povećanjem obveznih rezervi.

Aktivna kreditna politika usmjerena na stimuliranje izvoza dala je određene rezultate i s time se mora nastaviti. U svakom slučaju sve mjere ekonomske politike moraju biti fokusirane na ostvarivanje glavnog strateškog cilja a to je konkurentnost. Ne ulazeći u čitav niz relevantnih detalja, ograničujemo se samo na spominjanje nekih, po svemu sudeći važnih činjenica koje ekonomska politika mora na odgovarajući način valorizirati prilikom pristupa promjenama modela privređivanja. U krajnjoj instanci, ako to bude moguće promjena modela privređivanja bez većeg

angažiranja monetarne, fiskalne i tečajne politike, takva bi rješenja bila isto tako prihvatljiva. Zasad se, međutim, takve mogućnosti ne nazrijevaju.

Promjena modela privređivanja zahtijeva neke zaokrete u području tržišta, i to kako robe i usluga, tako i rada i kapitala. Naše tržište ne samo da nije dobro organizirano, nego je kaotično. Ta je kaotičnost rezultat nekritične primjene modela ekonomskog neoliberalizma. Uređeno i dobro organizirano tržište ne podrazumijeva bezuvjetno njemačku komponentu socijalnoga tržišta, ali takvo tržište podrazumijeva proučavanje, upoznavanje, organiziranu i poslovnu suradnju s poslovno međuovisnim partnerima. U ekonomskoj teoriji bilo je uobičajeno govoriti o povezivanju poslovno međuovisnih reproduksijskih cjelina. Drastičan izraz pomanjkanja takve suradnje i povezivanja kod nas pokazuje se u odnosima agrarnog kompleksa i u turizmu. Tu, umjesto povezanosti i suradnje, nailazimo na anarhiju i kaos. Rezultat je svega toga uvozna ovisnost turizma, što je manje poznata, ali bilančno to veoma konkretno djeluje. Govoreći o tome, ne plediramo samo za jačanje nekih općih segmenata planiranja, nego za jačanje poslovnog planiranja.

Organizirano i uređeno tržište podrazumijeva i dalji razvitak tržišta kapitala i rada. Promjena modela privređivanja zahtijevati će jačanje uloge i tržišta kapitala i financijskoga i bankarskoga tržišta. Veća kapitalizacija postojećeg kapitala, veća uloga tržišta vrijednosnicama poduzeća, fondova, banaka, države, osiguravajućih društava itd. mora biti stalna preokupacija ekonomske politike. Poseban je problem u svemu tome razvitak snažne hrvatske državne banke.

U sklopu razvijanja i organizacije i uređenja tržišta jednu od ključnih uloga imat će tržište rada. Pod utjecajem reforme društva blagostanja i traganja za fleksibilnijim odnosima rada i kapitala kod nas su već uslijedile određene reforme i s njima povezane promjene zakonskih osnova u organizaciji tržišta rada. Uslijedilo je smanjivanje radnih prava, osobito onih o primanju i otpuštanju radnika, i onih o otpremninama.

Te su promjene izazvale snažne društvene tenzije. Posebno u onim zemljama u kojima su socijaldemokrati bili na vlasti. Najbolji su primjeri Njemačka i Hrvatska. Svi naprijed spomenuti i još mnogi nespomenuti čimbenici morali bi biti polazna osnova za rad na znanstvenim osnovama koncepcije i strategije razvitka na koju će se oslanjati ekonomska politika u provođenju promjena u modelu razvitka. Proteklo iskustvo nedvojbeno pokazuje da je pomanjkanje određene koncepcije i strategije razvitka urodilo velikim slabostima u proteklih petnaest godina ostvarivanja tranzicije.

Hrvatska i Europska unija

Hrvatska je u proteklim godinama novoga stoljeća ubrzano prolazila put pripreme za priključenje Europskoj uniji.¹⁹ Taj je put pripremila i počela ubrzano i djelotvorno ostvarivati Vlada lijevoga centra koja je došla na vlast na početku godine 2000. Taj je put nastavila i Vlada desnoga centra koja je došla na vlast na svršetku godine 2003. Kod nas postoji određen politički konsensus o tome da je priključivanje Europskoj uniji neupitan nacionalni interes. I to je dobro. Hrvatska je dobro iskoristila vrijeme kandidata za prijem u Europsku uniju. Legislativne i općereformske pripreme dobro se ostvaruju i veoma brzi početak pregovora više nije upitan.

Nedavno (ljetu godine 2005.) odgađanje pregovora nije bilo povezano s pripremama, nego s poznatim problemima političkoga karaktera o suradnji s Haškim tribunalom. Na sreću ti su problemi riješeni i uskoro će pregovori započeti. No ono što u tome kontekstu mora plijeniti pozornost i znanstvenika i političara jest određen euroskepticizam koji je u novije vrijeme nešto jače izražen. Više od 50% hrvatskih građana ne bi dalo podršku uključivanju Hrvatske u Europsku uniju. Zato, bez obzira na to koliko su odgovarajuća ispitivanja vjerodostojna, njima valja posvetiti određenu pozornost. To više, što nerijetko i sugovornici od kojih bi se očekivala neka opća politička i ekonomska pismenost istupaju s euroskeptičnim stavovima. Odmah se mora reći da su razlike u stavovima normalna pojava i da svatko ima pravo na vlastite stavove. To je neupitno. No, ono što se ne može nazvati neupitnim jesu argumenti koji se nerijetko čuju. Opće je poznato da su problemi kriterija uključivanja u Europsku uniju višedimenzionalni. Karakter tih dimenzija i idejni je, i politički, i ekonomski, i sigurnosni, i psihološki. Zauzimanje stavova o bilo kojoj spomenutoj ili nespomenutoj dimenziji zahtijeva neki minimum poznavanja karakteristika okruženja suvremenoga svijeta. Sintetički govoreći te se karakteristike manifestiraju jačanjem globalizacijskih trendova i integracijskih procesa. Odmah valja reći da se između globalizacijskih trendova i integracijskih procesa ne može (bez rezerve) staviti znak jednakosti. Naprotiv, u određenim se uvjetima javljaju velike razlike. Globalizacijski trendovi znače jačanje snage svjetskog slobodnog tržišta. Objasnjenje da se ti procesi ostvaruju u općem interesu nije bez sjene i ostatka. Slobodno djelovanje tržišta, kako je iz teorije i prakse poznato, ima dvije dimenzije. Tržište nagrađuje sposobne i uspješne, a kažnjava one druge. To je ona bolja dimenzija.

¹⁹ Ekonomska je znanost neprestano posvećivala veliku pozornost pripremama za ulazak u Europsku uniju. To pokazuju i opatijska savjetovanja hrvatskih ekonomista i sadržaj knjiga o ekonomskoj politici Hrvatske i članci u časopisu "Ekonomski pregled". Knjiga koju je u povodu obilježavanja šezdesetpete obljetnice objavio Ekonomski institut, Zagreb (u redakciji Ivana Teodorovića) nosi naslov "Hrvatska na putu u Europsku uniju".

U isto je vrijeme posljedica slobodnoga djelovanja tržišta činjenica da bogati postaju još bogatijima, a siromašni još siromašnjima, i to kako na domaćem, tako i međunarodnom planu. To je ona manje dobra dimenzija tržišta. A to znači da slobodno djelovanje tržišta najviše koristi onima koji su u gornjem dijelu piramide svjetskog bogatstva.

Zato je sasvim razumljivo što problemi svjetskoga siromaštva sve više plijene pozornost najvažnijih čimbenika suvremenoga svijeta. Sjetimo se samo inicijativa raznih agencija UN, posebno UNIDO, zatim Svjetske banke, Međunarodne konferencije državnika u Vatikanu (u kojoj je sudjelovao i naš predsjednik Mesić) postojeće inicijative u smjeru reforme UN i povećavanja uloge solidarnosti. U prošlosti je u svemu tome ne malu ulogu imao pokret nesvrstanih. Snaženja globalizacijskih trendova imala su posebno negativan utjecaj na ostvarivanje tranzicije. To više, što su pojedine zemlje bile manje spremne suprotstaviti se dominaciji ekonomskog neoliberalizma.

A takva je Hrvatska. Zato je uključivanje u europske integracijske procese i za Hrvatsku i za druge, posebno male, europske zemlje najbolja obrana od divljeg kapitalizma i stihijnog djelovanja goleme snage tržišta. Većina središnjih europskih zemalja svoju je šansu već iskoristila. To mora što prije učiniti i Hrvatska. Nerijetko su se mogle čuti i ovakve primjedbe: ako jedna Norveška ili Švicarska mogu biti izvan Europske unije, zašto to ne bi mogla i Hrvatska? Odgovor je na to pitanje u spomenutome djelovanju globalizacijskih trendova i golemoj snazi tržišta.

Taj stav sadrži i odgovor o ekonomskom i političkom federalizmu i konfederalizmu. Tu su zanimljiviji još svježiji primjeri višenacionalnih država s različitim razinom razvijenosti. Za primjer se mogu uzeti i bivša Češko-Slovačka i bivši SSSR. Ipak je za nas najbolji primjer bivša Jugoslavija. Nastanak druge, Titove Jugoslavije započeo je s koeficijentom nejednakosti 4, (Slovenija: Kosovo), a ta je Jugoslavija završila s koeficijentom nejednakosti 8.²⁰ Jedva da je potreban bilo kakav komentar. Nerijetko se kao argument uzimaju i veličina, karakter i sadržaj suvereniteta. Jedna je od osnova suvereniteta i monetarni suverenitet, a stanje je u tome općepoznato.

Sve u svemu, Hrvatska može ulaskom u Europsku uniju po svim osnovama dobiti, a ni po jednoj osnovi gubiti. Spomenuti argumenti još su više nego neupitni, pa zato i znanost i politika moraju učiniti sve što je u njihovoj moći da se hrvatski europski san što prije ostvari.

²⁰ Podrobnije u autorovom radu "The Economic Dimension of Nationalism: The Case Study on Comparative Investments in Croatia", u knjizi: Žarko Puhovski, Ivan Prpić i Dragomir Vojnić: "Politics and Economics of Transition", Centre for Study od the Transformation of Central and Eastern Europe, Informator Zagreb 1993., str. 182.

Umjesto zaključnih razmatranja

Petnaest godina tranzicije dovoljno je dugo razdoblje za neka uopćivanja. Sve zemlje u tranziciji platile su za svoja tranzicijska ostvarenja veoma visoku cijenu. Ta je cijena izražena padom proizvodnje, zaposlenosti, izvoza i društvenog blagostanja.

Tranzicijski procesi prema istraživanjima Svjetske banke dali su svoj doprinos povećavanju svjetskog siromaštva koje je jedan od krucijalnih problema suvremenoga svijeta. Drastično povećanje socijalnih razlika u sklopu ukupnih tranzicijskih događanja posebno je veliki problem. Dominacija doktrine ekonomskog neoliberalizma u odlučnoj je mjeri utjecala na takva kretanja.

Rezultati tranzicije kreću se u veoma širokim rasponima od veoma dobrih (zemlje koje su već uključene u Europsku uniju) do veoma slabih (većina zemalja prije povezanih sa SSSR). Neke od tih zemalja neće dostići razinu predtranzicijskoga razdoblja do svršetka ovoga desetljeća.

Dva osnovna tranzicijska zadatka (ekonomska efikasnost i politička demokratičnost) najbolje su ostvarile one zemlje koje su bile najbolje pripremljene za tranziciju a to su europske zemlje. To se posebno odnosi na one zemlje koje su već uključene u Europsku uniju, a koje su daleko nadmašile predtranzicijsku razinu razvitka.

Ostvarenja u povećavanju političke demokratičnosti, posebno u području ljudskih prava i sloboda, moraju se ocjenjivati u dvije dimenzije, od kojih je jedna općepolitička, a druga socijalna. Općepolitički demokratski pomaci, po kriteriju da je svaki politički pluralizam bolji od političkoga monizma, neupitno su ostvareni. Pomaci u području ljudskih prava i sloboda po kriteriju socijalnih prava i socijalne pravde ne samo da nisu ostvareni kao korak naprijed, nego je nasuprot tome učinjen korak natrag.

Općenito se može reći da tranzicijska ostvarenja veoma mnogo odstupaju od onih očekivanih, pretpostavljenih i poželjnih. Ostvarenja ni u jednoj zemlji (osim donekle u Sloveniji) nisu išla u smjeru razvijanja društva blagostanja.

Umjesto toga, počeli su dominirati ekonomski neoliberalizam, divlji kapitalizam i tržišni fundamentalizam. Drastične socijalne razlike nadmašile su južnoamerički sindrom. U većini zemalja društvo se raslijilo na naglo obogaćenu manjinu i naglo osiromašenu većinu. To je djelovalo na sva područja društvenoga življenja, posebno na moral. U većini zemalja ojačale su pojave mita, korupcije, organiziranog kriminala i mafiokracije.

Nerijetko je sve to povezano s udarom, ne samo na socijalnu, nego i na pravnu državu i vladavinu prava. U nekim je zemljama, posebno u Hrvatskoj svim tim devijantnim pojavama veliku pozornost posvetila katolička crkva. Hrvatska, uz

Sloveniju, pripada uskoj skupini zemalja najbolje pripremljenih za tranziciju, ali je Hrvatska tim jedina središnje europska zemlja koja nije prošle (2004.) godine uključena u Europsku uniju. Ne ulazeći u poznate probleme zbog nametnutoga rata, može se reći da su razlozi zaostajanja Hrvatske više politički nego ekonomski. Političko ozračje stvoreno u Hrvatskoj na početku i u tijeku devedesetih godina 20. stoljeća nije bilo prihvatljivo za međunarodnu zajednicu. Uslijedila je međunarodna izolacija praćena manje ili više tihim sankcijama.

Početak ovoga stoljeća donio je velike promjene. Hrvatska međunarodna pozicija bitno je izmijenjena (poboljšana) i Hrvatska je uspješno prošla kandidaturu za puno članstvo u Europskoj Uniji, pa ovih dana očekuje početak pregovora. Hrvatska je u tijeku svih godina novog stoljeća ostvarivala relativno povoljnu prosječnu stopu rasta BDP više od 4%. Taj je rast ostvaren pretežno na domaćoj potrošnji u velikim investicijama u infrastrukturne sektore, posebno ceste.

Takav model razvitka, koji se zasniva na domaćoj potrošnji, na velikim infrastrukturnim investicijama, na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza uz sve veće zaostajanje izvoza, nije održiv na dugi rok. U ovoj (2005.) godini već je izražena tendencija opadanja stope rasta BDP. Hrvatskoj ekonomskoj politici kao najozbiljniji zadatak strateškoga karaktera nameće se promjena modela privređivanja. U ostvarivanju toga zadatka ekonomska se politika mora oslanjati na posebnu, za te svrhe pripremljenu, koncepciju i strategiju razvitka. Polazna strateška pretpostavka te koncepcije mora se zasnivati na ljudskome kapitalu i prema tome na mnogo većem ulaganju u znanost i obrazovanje. Razvojna politika mora uvažavati koncept reindustrijalizacije koji je u osloncu na regionalne aspekte razvitka, potrebno shvatiti u najširem smislu. U razvijanju makroekonomskog okruženja posebnu pozornost valja posvetiti svim onim čimbenicima koji stimuliraju masovno poduzetništvo.

Ostvarivanje strateškoga zadatka ubrzanoga priključivanja Europskoj uniji upravo je u tijeku i tu valja očekivati dobre rezultate. Ubrzano uključivanje u Europsku uniju može neke postojeće probleme i ograničenja ublažiti, pa čak pretvoriti i u određenu prednost. To se osobito odnosi na kompleks monetarne i fiskalne politike. Još konkretnije, to se odnosi na devizne klauzule, na visoku eurizaciju, na strukturu vlasništva banaka, a isto tako i na uvozni lobi. Postojeće snaženje globalizacijskih trendova i povećavanje jedinstva svjetskoga tržišta sve više djeluju tako da bogati postaju sve bogatijima, a siromašni sve siromašnjima. Spas od tako pogubnoga djelovanja tržišta male i nedovoljno razvijene zemlje kao što je Hrvatska može biti samo uključivanje u europske integracijske procese, što je većina europskih zemalja u tranziciji već i učinila. U razmišljanju o nacionalnom suverenitetu koji je već dijelom determiniran odnosima u monetarnoj sferi, moramo biti svjesni toga da svoj nacionalni i sav ostali identitet ne možemo ostvarivati bez ikakve zaštite od divljega kapitalizma i od tržišnoga fundamentalizma. Tu nam zaštitu mogu pružiti samo okviri i ozračje Europske unije.

Razmišljamo li u svojoj europskoj orijentaciji po kriteriju dobro i bolje, ili po kriteriju zlo i gore, u krajnjoj instanci i nije suviše bitno. Važno je shvatiti da prave alternative nemamo, jer mi nismo ni Norveška, ni Švicarska.

Sve u svemu, sagledanje petnaestogodišnjih događanja u zemljama u tranziciji daje osnova i za neke manje optimističke i za neke optimističkije zaključke.

Neki se manje optimistički zaključci odnose na kratak rok u kojem je većina zemalja u tranziciji platila, a neke još uvijek plaćaju, visoku cijenu za ostvarivanje tranzicije.

Neki optimističkiji zaključci odnose se na duži rok u kojem će se tranzicijska ostvarenja manifestirati kao doprinos tranzicijskih zemalja općoj pluralizaciji i demokratizaciji, ne samo u okviru zemalja u tranziciji nego i šire. Postojeće inicijative najutjecajnijih svjetskih čimbenika (UN, Svjetska banka, Vatikan i dr.) usmjerene prema smanjivanju svjetskoga siromaštva i prema povećavanju uloge kriterija solidarnosti (što je jedan od glavnih kriterija, ne samo društva blagostanja, nego i modela održivoga razvitka) imat će nesumnjivu podršku većine zemalja u tranziciji, a isto tako i zemalja Europske unije. U tom će se okviru sigurno naći i Hrvatska.

LITERATURA

1. Anušić, Zoran; Rohatinski, Željko; Šonje Velimir (ed.et al): *Put u nisku inflaciju, Hrvatska 1993.-1994.*, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 1995.
2. Akhavan, P.; Howse, R. (eds. et al.) *Yugoslavia, the Former and Future*. The Brookings Institution/Washington and the United Nations Reserach Institute for Social Development/Geneva, 1995.
3. Baletić, Zvonimir (ed. et al.): *Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji (Croatian Economy in Transition)*, Ekonomski institut, Zagreb, 1999.
4. Bendeković, Jadranko: *Privatization in Croatia, Ekonomski pregled*, No. 1-2. 2000.
5. Bogomolov Oleg T. (ed. et al.); *Post Socialist Countries in the Globalising World*, Russian Academy of Science - Institute for International Economic and Political Studies, Moskva, 2001.
6. Dragičević, Adolf, Dragičević Dražen: *Doba kiberkomunizma, visoke tehnologije i društvene promjene*, Golden Marketing, Zagreb 2004.
7. Dragičević, Adolf: *Svjetski izazov Hrvatskoj*, Razlog, Zagreb 2005.
8. Družić, Gordan: *Hrvatska obratnica, Stanje i perspektive Hrvatskog gospodarstva*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb 2004.

9. Keynes, John Maynard: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, London, 1936.
10. Kolodko, Grzegorz: Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant... *TRANSITION*, Volume 9, No 3. June 1998. World Bank, Washington, DC.
11. Kolodko, Grzegorz: Globalization, Catching-Up: From the Recession to the Growth in the Countries in Transition, IMF Working Paper, Economist, No.7. -8 Zagreb, 2000.
12. Macesich, George, International Monetary Fund: A New Role, *Ekonomski pregled*, No. 1-2, 2000.
13. Marendić, Božo i Borislav Škegro: (ed.et al.): Konceptcija i strategija ekonomskog razvitka Republike Hrvatske, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, No. 10. Narodna banka Hrvatske i Ekonomski institut, Zagreb, 1992.
14. Mesarić, Milan: Nobelovac Joseph Stiglitz: Kritika "tržišnog fundamentalizma", globalizacije i politike Međunarodnog monetarnog fonda, *Ekonomski pregled* br. 11-12, Zagreb 2002.
15. Nikić, Gorazd: *Tranzicija u Hrvatskoj. Deset godina stabilnosti tečaja i cijena*, Ekonomski institut, Zagreb 2003.
16. Podkaminer, Leon; (ed. et al.) *Transition Countries on the Eve of EU Enlargement*, WIIW Research Report, No. 303, February 2004.
17. Podkaminer, Leon, Hunya, Gabor: Beck from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching up. WIIW, Research Reports 380. July 2005.
18. Puhovski Žarko (ed. et al.): *Politics and Economics of Transition*, Informator, Zagreb, 1993.
19. David L. Prychitko: *Markets, Planning and Democracy, New Thinking in Political Economy*, Edward Elgar, Northampton, MA, USA, 2002.
20. Saunders, Christopher, T. (ed. et al.): *Economics and Politics of Transition*, MacMillan, London, 1992.
21. Saunders, Chrisopher, T. (ed.et al.): *Eastern Europe in Crissis and the Way Out*, McMillan, London, 1995.
22. Saunders, Christopher T. (ed. et al.): *The Role of Competition in Economic Transition*, MacMillan, London, 1993.
23. Stiglitz, Joseph: Beyond the Washington Consensus, *TRANSITION*, Volume 9, No. 3. June 1998. World Bank, Washington DC
24. Stiglitz, Joseph: *Globalization and its Discontents*, W.W. Norton and Co. In. New York, 2002.

25. Stipetić, Vladimir: Hrvatsko gospodarstvo u 20. stoljeću, globalizacija i pogled u budućnost, u knjizi Vladimir Veselica (ed. et al.) *Ekonomska politika Hrvatske u 2004*. Hrvatsko društvo ekonomista, 2003.
26. Teodorović, Ivan (ed. et al.): *Hrvatska na putu u Europsku uniju*, Ekonomski institut, Zagreb, 2004.
27. Veselica, Vladimir i Vojnić, Dragomir: *Misli i pogledi o razvitku Hrvatske*, HAZU i Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb 1999.
28. Vidović, Hermina i Gligorov, Vladimir: Croatia's Belated Transition: Competitiveness and Economic Policy Challenges, WIIW Research Reports/3. 04.March 2004
29. Vojnić, Dragomir: *Ekonomija i politika tranzicije* (Economics and Politics of Transition), Ekonomski institut, Zagreb, 1993.
30. Zdunić, Stjepan (ed. et al.): *Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Hrvatske*, Ekonomski institut, Zagreb, 1991.
31. Zdunić, Stjepan: Croatian Stabilization and Development Policy, *Ekonomski pregled*, br. 3-4, Zagreb, 2004.
32. Zdunić, Stjepan: Relativne cijene i izvori rasta – komparativna analiza, u: Vladimir Veselica (ed. et al.); *Ekonomska politika Hrvatske u 2005*. Opatija, 2004.
33. Zdunić, Stjepan: Relativne cijene, tečaj i konkurentnost hrvatskog gospodarstva, *Ekonomski pregled* br. 11-12, Zagreb 2003.